

TARTU ÜLIKOOL
FILOSOOFIATEADUSKOND
EESTI JA ÜLDKEELETEADUSE INSTITUUT
EESTI KEELE OSAKOND

Triin Tõnurist

KOHAVÄLJENDITE KASUTAMINE 2–4AASTASTE LASTE SEAS

Bakalaureusetöö

Juhendaja vanemteadur Virve-Anneli Vihman

Tartu 2014

Sisukord

Sissejuhatus	3
1. Teoreetiline taust.....	5
1.1. Eesti keele kohaväljendid	5
1.2. Täiskasvanute keelekasutuse varieerumine	7
1.3. Esimese keele omandamine	9
1.4. Kohaväljendite omandamine teistes keeltes	11
1.5. Inglise, korea ja eesti keele kohaväljendite võrdlus	14
2. Uurimismeetod ja materjal	18
2.1. Eelkatse täiskasvanutega.....	18
2.2. Katse lastega.....	20
2.3. Hüpoteesid	21
3. Katse tulemused ja analüüs	23
3.1. Katses esinenud väliskohaväljendid	24
3.2. Katses esinenud sisekohaväljendid.....	29
3.3. Varieerumine sise- ja väliskohaväljendite vahel	33
3.4. Laste tulemused vanuserühmade lõikes.....	40
3.5. Tulemuste kokkuvõte.....	44
Kokkuvõte	46
Kirjandus	49
The use of Estonian locative expressions among children aged 2 to 4. Summary	52
Lisa. Katsepildid	54

Sissejuhatus

Käesoleva bakalaureusetöö eesmärk on uurida kohaväljendite kasutamist 2–4aastaste laste seas. Täpsemalt on uuritud lapsi vanuses 2;8–4;5¹. Autori teada pole kohaväljendite kasutamist või omandamist eestikeelsete laste seas põhjalikult uuritud. Lapsekeelt hakati Eestis põhjalikumalt uurima alles viimastel aastakümnetel ja see oli ka üks põhjus, miks autor selle teema valis. Põhjalikumalt on eesti lapsekeeles uuritud morfoloogia ja käändesüsteemi omandamist (nt Reili Argus 2001, 2004, 2007, 2008), asesõnu, isikuvititamist ja pronoomeneid (Maigi Vija 2005, 2007) ning ajakategooria omandamist (Sirli Parm 2013).

Kohaväljendite kasutamine eesti lapsekeeles on huvipakkuv teema, kuna eesti keele süsteem on erakordne selle keerukuse tõttu. Eesti keeles on mitu valikut – käände ja postpositsiooni vaheldumine teeb süsteemi kompleksemaks ning on põnev uurida, kuidas lapsed sellesse süsteemi sisenevad. Kuna ruumisemantika on tajutav, võiks oletada, et seda on lihtne omandada, kuid juba Bowerman ja Choi (1991) on kirjutanud, et ruumisemantika omandamine on keelespetsiifiline. Lisaks teeb ruumisemantika omandamise keeruliseks see, et ruumiväljendeid kasutatakse nii konkreetse ruumisemantika väljendamiseks kui ka ülekantud tähendustega.

Käesoleva töö uurimuses on esialgu korraldatud eelkatse täiskasvanutega. Eelkatse oli vajalik selleks, et välja selgitada eesti keele kohaväljendite standardne kasutus, mida võrrelda laste keelekasutusega. Eelkatsele järgnes katse lastega.

Töö taustapeatükis antakse ülevaade eesti keele kohaväljendite süsteemist ning kirjeldatakse täiskasvanute kohaväljendite kasutust. Esitatakse töid, kus on käsitletud käände ja postpositsiooni vaheldumist. Üks olulisemaid uurimusi on Jane Klavani (2012) väitekirj, milles Klavan on uurinud adessiivi ja postpositsiooni vaheldumist, mida ka käesolevas töös on uuritud.

¹ Vastavalt erialakirjanduse tavadele tähistab vanus 2;8 seda, et laps on 2 aastat ja 8 kuud vana, ning vanus 4;5 seda, et laps on 4 aastat ja 5 kuud vana.

Kui Jane Klavan on uurinud ühe semantilise kategooria sisest varieerumist kahe grammatilise vormi vahel, siis Michael I. Feist ja Dedre Gentner (2012) on uurinud kahe semantilise kategooria varieerumist. Nende artikkel kirjeldab inglise keele *in* 'sees' ja *on* 'peal' varieerumist. Artiklis ilmneb samuti, kuidas täiskasvanute keelekasutuses esineb varieerumist ja miks see nii on. Käesolevas töös on uuritud mõlemat sorti varieerumist.

Töö esimeses peatükis on lühidalt käsitletud esimese keele omandamist üldiselt. Sellele järgnevad uurimused kohaväljendite omandamisest teistes keeltes. Põhjalikumalt on peatutud Judith R. Johnstoni ja Dan I. Slobini 1979. aasta uurimusel, mille uurimisküsimused on seotud ka käesoleva tööga. Töö taustapeatüki lõpetuseks on Bowermani ja Choi (2003) kirjeldus inglise ja korea keele kohaväljenditest, mida käesolevas töös on võrreldud eesti keelega.

Töö empiirilises osas on uuritud välis- ja sisekohaväljendite varieerumist (3. ptk). Samuti on uuritud käände ja postpositsiooni vaheldumist. Uurimisküsimustele vastuse saamiseks loodi katse, milles esitati pildid ja iga pildi juurde suunav küsimus, mis kutsuks pildi kirjeldamisel esile kohaväljendi kasutuse. Töö empiirilises osas on katsete tulemused, analüüs ja kokkuvõte. Kõigepealt on esitatud laste ja täiskasvanute tulemuste võrdlus, siis väliskohaväljendite alapeatükk ning seejärel sisekohaväljendite alapeatükk. Lisaks alapeatükk, kus on käsitletud lauseid, mille puhul täiskasvanute vastustes varieerus sise- ja väliskohaväljendite kasutus. Viimaks on esitatud laste tulemused vanuserühmade lõikes ja kokkuvõte.

Töö hüpoteesid (lk 21–22) on püstitatud lähtuvalt uurimisküsimustest. Esimene uurimisküsimus on, kuidas laste keelekasutuses esinev sise- ja väliskohaväljendite variatsioon sarnaneb täiskasvanute keelekasutuses esineva sise- ja väliskohaväljendite variatsiooniga. Teine uurimisküsimus on, kas lapsed kasutavad rohkem postpositsioone või käandeid. Kolmas uurimisküsimus on, kuidas vanus mõjutab laste keelekasutust.

1. Teoreetiline taust

1.1. Eesti keele kohaväljendid

Eesti keeles on abstraktsed ehk grammatilised käänded – nimetav, omastav ja osastav –, ning konkreetsete ehk semantilised käänded. Konkreetsete käänete hulgas on kohakäänded, mis jagunevad kaheks sarjaks: sisekohakäänded ja väliskohakäänded. Sisekohakäänded väljendavad kinnise ruumiga seotud kohasuhteid, näiteks „toas oli umbne“. Väliskohakäänded väljendavad avatud pinnaga seotud kohasuhteid, näiteks „põrandal vedeles prahti“. „Ruumiliste suhete väljendamisel sõltub sise- ja väliskohakäänete valik vormi aluseks oleva sõna leksikaalsest tähendusest, st sellest, kas sõna tähistab ruumi või pinda.“ Kaheti mõtestatavuse korral võib kasutada mõlema sarja kohakäändeid, näiteks „laevas oli palju reisijaid“ või „laeval oli palju reisijaid“. (EKK 2007: 240–241)

Käesolev töö keskendub nii sise- kui väliskohaväljenditele. Eesti keel eristab staatilisi ja dünaamilisi väljendeid, mis omakorda hõlmavad käändeid ja postpositsioone. Staatiline vs dünaamiline on semantiline vahe, kääne vs postpositsioon on morfosüntaktiline vahe. Keeles on teatud kohaväljendid, mille primaarne kasutus kirjeldab konkreetset ruumisemantikast. See tähendab, et nende tuumiktähendus on seotud ruumisemantikaga. Näiteks ese on mingi anuma sees ja seda väljendatakse seesütleva käände või postpositsiooniga *sees*. Ann Veismann (2006) on kirjeldanud sõna *peale* tuumiktähendust skeemkujutluse abil. Skeemkujutus näitab sõna keskset tähendust. Sõna *peale* kolm põhikomponenti on TEE, KATMINE ja VERTIKAALSUS. (Veismann 2006: 173) Sõna *sees* tuumiktähendust võiks kirjeldada kahe põhikomponendi abil, milleks on MAHUTI ja ÜMBRITSEMINE.

Neid väljendeid võib aga kasutada ka laiendatud ja metafoorilises tähenduses. On olemas terve süsteem, mille põhjal kasutatakse riietumisväljenditega sisse- ja seesütlevat käänet. Kuigi „mantel on seljas“ ja „müts on peas“, on tegelikkus selgelt

vastupidine, see tähendab, et selg on hoopis mantli ja pea mütsi sees. Lisaks on veel väljendid, mis on metafoorilised ehk ülekantud tähendusega. Näiteks „hädas olema“ või ajaväljend „maikuus“, mida väljendatakse samamoodi seesütlevaga. Seega tekib küsimus, kui keeruline on omandada sellist süsteemi. Eesti keele kohaväljendite süsteem sisaldab terviklikku paradigmat sise- ja väliskohakäänetest ja -postpositsioonidest (Erelt 2003: 206, Vihman: 5, ilmumas).

Tabel 1. Eesti keele kohaväljendite paradigma (Erelt 2003: 206, Vihman: 5 järgi)

		Asukohakääne (latiiv)	Sihikääne (lokatiiv)	Lähtekääne (separatiiv)
Sisekoha	Kääne	Illatiiv	Inessiiv	Elatiiv
	Käändelõpp	<i>-sse</i>	<i>-s</i>	<i>-st</i>
	Postpositsioon	<i>sisse</i>	<i>sees</i>	<i>seest</i>
Väliskoha	Kääne	Allatiiv	Adessiiv	Ablatiiv
	Käändelõpp	<i>-le</i>	<i>-l</i>	<i>-lt</i>
	Postpositsioon	<i>peale</i>	<i>peal</i>	<i>pealt</i>

Eesti keeles on kuus kohakäänet: kolm sise- ja kolm väliskohakäänet. Igäühele neist vastab ka üks postpositsioon. Kohakäänete ja -postpositsioonidega väljendatakse konkreetseid ruumiväljendeid, aga ka abstraktsemaid tähendusi. Näiteks „lehtedes krabistas keegi“ või „selles inimeses on midagi“. (EKK 2007: 240) Käänded ja postpositsioonid väljendavad sarnaseid mõisteid ja on kohati sünonüümsed, kuid siiski katavad erinevaid semantilisi valdkondi (vt ka Klavan jt).

Sisekohakäänded on illatiiv, inessiiv ja elatiiv. Sisseütlev kääne ehk illatiiv on sihikääne, mille abil väljendatakse sihtkohta, -aega ja -seisundit. Sisekohakäänete seas on asukohakääneks seesütlev kääne ehk inessiiv, mille abil väljendatakse asukohta, seisundit ja toimumisaega. Seestütlev kääne ehk elatiiv on lähtekääne, mille abil väljendatakse lähtekohta ja -seisundit ning algusaega. (EKK 2007: 245–248) Lisaks käänetele jagunevad sisekohapostpositsioonid samamoodi kolme kategooriasse: *sisse*, *sees*, *seest*. Rööpselt võib kasutada nii postpositsiooni kui käänet, öeldes kas „lehtedes krabistas keegi“ või „lehtede sees krabistas keegi“. (EKK 2007: 240)

Väliskohakäänded on allatiiv, adessiiv ja ablatiiv. Alaleütlev kääne ehk allatiiv on sihikääne, mille abil väljendatakse sihtkohta, tähtaega, tulemusseisundit, adressaati ja kogejat. Alalütleva käände ehk adessiivi abil väljendatakse asukohta, toimumisaega, seisundit ja omajat. Alaltütlev kääne ehk ablatiiv on lähtekääne, mille abil väljendatakse lähtekohta, teate või asja allikat. (EKK 2007: 249–251) Lisaks käanetele jagunevad väliskohapostpositsioonid samamoodi kolme kategooriasse: *peale*, *peal*, *pealt*. Paralleelselt võib öelda „pani raamatu lauale“ või „pani raamatu laua peale“. (EKK 2007: 191)

Konkreetsed ruumiväljendid on väljendid, mille käänded ja postpositsioonid on seotud konkreetse ruumisemantikaga. Näiteks „tass on laua peal“, kus postpositsioon *peal* väljendab otsest tähendust – objekt asetseb horisontaalpinnal. Kohaväljenditega väljendatakse ka metafoorilisi tähendusi, näiteks „murest murtud“. Ruumiväljendite süsteem on laste jaoks ühelt poolt selge ja süsteemne paradigma, mida õppida, teiselt poolt aga keeruline, kuna keeles on mitu vormi ja tähenduse erinevust ruumisemantika kirjeldamiseks. Sellepärast ongi ruumiväljendite omandamine ja kasutamine väga olulised eesti keele süsteemi omandamisel. Käesolevas töös on keskendunud konkreetsele ja laiendatud tähendusega ruumiväljenditele, mitte metafoorilistele. Laiendatud tähenduse all peetakse silmas väljendeid, mille puhul tegelikkus ja keel pole vastavuses, näiteks „sõrmus on sõrmes“, kus tegelikult on sõrm sõrmuses.

1.2. Täiskasvanute keelekasutuse varieerumine

Jane Klavan (2012) tõstatab oma väitekirjas küsimuse adessiivi ja postpositsiooni *peal* vaheldumise kohta, mida ka käesolevas töös on uuritud. See on huvitav uurimisküsimus, kuna igapäevakeeles kasutame märkamatu mõlemat konstruktsiooni, seejuures me ei analüüsi, miks me kasutame vahel üht, vahel teist konstruktsiooni. On mingid olukorrad, kus eesti keeles saab kasutada ainult käänet, aga ruumisemantika kirjeldamisel on paljudel juhtudel võimalik valida käände ja postpositsiooni vahel. Näiteks kui kasutatakse possessiivi „minul on auto“, siis ei saa öelda „minu peal on

auto“, kuid ruumisemantika kirjeldamisel on (enamasti) võimalik valida käände ja postpositsiooni vahel, näiteks „tass on laua peal“ või „tass on laual“.

Klavan uurib oma töös kahte eesti keele lokatiivkonstruktsiooni, mis mõlemad väljendavad ruumiolukorda, kus üks objekt asetseb teise peal või on kinnitunud teise külge. Ta uurib sünteetilise adessiivikonstruktsiooni ja analüütilise postpositsiooni *peal* vaheldumist tänapäevases eesti kirjakeeles. (Klavan 2012: 18) Jane Klavan läheneb oma uurimisküsimusele kognitiivse lingvistika seisukohast, mis ütleb, et isegi kui kaks lingvistilist üksust väljendavad ühte ja sama funktsiooni, teevad nad seda erineval viisil. Nad võimaldavad erinevaid konstruktsioone samas situatsioonis. Oletatakse, et kaks lokatiivkonstruktsiooni, sünteetiline adessiivikäände ja analüütiline postpositsioon *peal*, ei ole vaba variatsiooniga. Üks teoreetilisi võtmepunkte on kognitiivsest lingvistikast lähtuv eeldus, et grammatika on tähendusrikas. Grammatilised elemendid, näiteks lokatiivi käanded ja postpositsioonid, omavad igaüks omaette tähendust. (Klavan 2012: 19)

Klavan kirjutab, et võib-olla on käändekonstruktsioon eelistatum, kui orientiiri ja trajektoori suhe on abstraktne. Ta ütleb, et pole kahtlustki, et adessiivi käände täidab paljusid grammatilisi või abstraktseid funktsioone. Mõningates funktsioonides ei ole postpositsiooni konstruktsioon võimalik alternatiiv. Siiski on ka abstraktsete suhete näiteid, kus on võimalik kasutada nii adessiivi kui postpositsiooni *peal*. (Klavan 2012: 71)

Jane Klavani uurimuse tulemus oli, et lauses kasutatud verb ja erinevad objekti omadused (näiteks suurus ja liikuvus) mõjutavad oluliselt valikut adessiivi ja postpositsiooni *peal* vahel. Suurte objektidega (nt turg) eelistatakse pigem kohakäändet ja väiksemate, liikuvate/liigutatavate objektidega (nt kapp) kaassõna. Uurimuse tulemus oli, et eesti keele alalütleva käände ja kaassõna *peal* vahel ei esine täissünonüümiat, ja et nende kahe konstruktsiooni kasutust mõjutavad paljud semantilised ja morfosüntaktilised variaablid. (Klavan 2012: 272–273) Käesolev töö on seotud ka Jane Klavani (2012) uurimuse tulemustega. Käesolevas töös uuritakse käände ja postpositsiooni varieerumist laste seas, mida võrreldakse täiskasvanute keelekasutusega.

Kui Jane Klavan on uurinud ühe semantilise kategooria sisest varieerumist kahe grammatilise vormi vahel, siis Michael I. Feist ja Dedre Gentner (2012) on uurinud

kahe semantilise kategooria vahelist varieerumist. Käesolevas töös on uuritud nii grammatiliste vormide valikut kui semantiliste kategooriate vahelist varieerumist. Michael I. Feist ja Dedre Gentner (2012) on uurinud inglise keele ruumisõnade prepositsioonide kasutuse mõjureid *in* 'sees' ja *on* 'peal' näitel. Nad kirjutavad, et ühest küljest tundub ruumisõnade tähendus emakeelsele kõnelejale lihtne ja ilmne. Näiteks ei kahtle enamuse inglise keelt emakeelena kõnelejaid, milline termin valida – kas *in* 'sees' või *on* 'peal' –, kirjeldamaks paikneva objekti asukohta osundatud objekti suhtes. (Feist, Gentner 2012: 305)

Feist ja Gentner korraldasid katse selgitamaks välja vastastikku mõjutavad tegurid inglise keele *in* 'sees' ja *on* 'peal' kasutamisel. Feisti ja Gentneri põhiline meetod oli näidata katseisikutele lihtsat vaatepilti – käe kumeruse varieerumist münti peo keskmes hoides. Katseisikutelt küsiti, kas münt on *in the hand* 'käes' või *on the hand* 'käe peal'. Inimesed kasutasid rohkem *in* 'sees'. Katsetulemused näitasid, et ruumimõisted on keerulised ja nende kasutamine tuleneb vastastikmõjulistest teguritest. (Feist, Gentner 2012: 308–309) Käesolev töö on seotud ka Feisti ja Gentneri uurimistulemusega. Käesoleva töö üks uurimisküsimusi on, kuidas laste keelekasutus varieerub sise- ja väliskohaväljendite vahel ning kas varieerumine on sarnane täiskasvanute keelekasutusega.

1.3. Esimese keele omandamine

Keelel on oluline roll inimese käitumissüsteemis ja see mõjutab inimese oskusi maailmas elada, sest keele kaudu realiseerub inimese sotsiaalsus. Lapse kohanemine inimühiskonnaga toimub põhiliselt just keele vahendusel. „Keele kui nähtuse juured ulatuvad inimese kõige sügavamate käitumis- ja tunnetusmehhanismideni.“ (Õim 1990: 1819) Keele omandamist mõjutab keskkond, milles laps üles kasvab (Piaget 1959: 43). See tähendab, et lapse keeleline areng sõltub teda ümbritsevast. Kui vanemad räägivad lapsega palju, on tõenäoline, et ka laps omandab keelt kiiremini. Samuti mõjutab sisendkeele sõnavara tõenäoliselt ka lapse oma. Mida rikkalikumat sõnavara lapsega suheldes kasutada, seda suurem on tõenäoliselt ka lapse sõnavara.

Keele omandamine on pidev areng ja lapsed omandavad keelt erineva kiirusega. Siiski on leitud teatud seaduspärasusi: kuigi lapsed ei pruugi samas vanuses samu asju õppida, on teatud järjekord keele eri aspektide omandamises tavaline, seda isegi keeleüleselt, mis ehk peegeldab keele omandamise kognitiivset seost. (Bates, Goodman 2001: 136) Lokatiivide omandamise puhul on vaieldud kognitiivse ja lingvistilise arengu primaarsuse üle. Näiteks Johnstoni ja Slobini (1979) uurimus näitab universaale lokatiivide omandamisel, aga Bowermani ja Choi (1991) artikkel tõestab, et lokatiivide omandamises on juba lapse varases eas näha keele mõju.

Esimese keele omandamist on Eestis uurinud mitu autorit. Kõige rohkem on eesti lapsekeelt uurinud Reili Argus. Oma artiklis „Eesti keele käändesüsteemi omandamine: esimestest sõnadest miniparadigmani“ (2004) järgib Argus konstruktivistlikku lähenemist – grammatika omandamist käsitletakse kui õppimisprotsessi (Argus 2004: 23). Artiklis on kirjeldatud uurimust, mis vaatleb ühe eesti keelt esimese keelena omandava lapse käändesüsteemi arengut. Uurimuses selgus, et esialgu on lapsel ühest lekseemist ainult üks käändevorm, tasapisi lisanduvad ka teised vormid. Premorfoloogilist perioodi iseloomustab kaheasilbilisus, mil kõik sõnavormid on kas ühe- või kaheasilbilised ning käändevormid sufiksiteta. Protomorfoloogilisel perioodil algab vormimoodustuse areng. (Argus 2004: 44–45)

Lapsekeelt on uurinud ka Maigi Vija, tema magistritöö „Asesõnad ja isikuviiitamine lapsekeeles“ (2005) eesmärk on vaadelda pronoomenite ning isikukategooria kujunemist lapse kõnes vanuses 1;6–3;2 ning jälgida, kuidas laps hakkab kasutama pronoomeneid ja kuidas ta räägib erinevatest isikutest (Vija 2005: 5). Maigi Vija uurimuse tulemuseks oli, et lastel on varases perioodis suhtesõnade vormidest olemas demonstratiivpronoomenid *see* ja *seda*. Töös uuritud lapse keelekasutuses esinenud kõige produktiivsemad pronoomenid (*see*, *mis*, *teine*) olid ka sisendkeeles sagedased. Uurimuses selgus, et teatud vanuses (Vija töös uuritud lapse puhul vanuses 1;7–2;0) kasutab laps teistele inimestele viidates üldnime, pärisnime ja läheb siis järk-järgult üle (keskmiselt vanuses 2;0) personaalpronoomenite kasutusele. (Vija 2005: 70)

Keele omandamist on uurinud ka Sirli Parm, kelle doktoritöö „Eesti keele ajasõnade omandamine“ (2013) keskendub sellele, kuidas eesti laps omandab ajakategooriat, eelkõige selle leksikaalseid väljendusvahendeid ehk ajasõnu. Sirli Parmi töö üldine

eesmärk on välja selgitada eesti keelelise ajasüsteemi arengu seaduspärad kuni 7aastastel lastel. (Parm 2013: 9) Väitekirjas otsitakse vastust põhiliselt kahele küsimusele: 1) millises järjekorras ilmuvad ajasõnad laste kõneste ja milline on nende kasutus, 2) kas ajasõnad aitavad lastel grammatilist aega tajuda ja kasutada (Parm 2013: 10). Tulemustest selgus, et esimesed ajasõnad lapsekeeles on *nüüd, siis, praegu, veel, jälle, kohe, homme, juba, pärast, täna, eile, ammu, varsti, alles, enne*. Põhilised funktsioonid ajasõnade kasutamisel on sündmuse ajahetke täpsustamine ja vihje andmine kirjeldatud situatsiooni võimaliku muutuse kohta. Väitekirjas selgus ka, et ajasõnad toetavad oluliselt nii grammatiliste ajavormide ja tulevikuaja mõistmist kui väljendamist. (Parm 2013: 148–149)

Aja- ja ruumisõnad on omavahel seotud. Sirli Parm on uurinud ajasõnade omandamist, kuid ruumisemantika omandamist ei ole põhjalikult uuritud, kuigi eesti keel pakub väga huvitavat materjali, kuna ruumisemantika on nii mitmetahuline. See on ka üks põhjuseid, miks käesoleva töö autor just ruumisõnade omandamist uurib, sest tegemist on väga huvitava valdkonnaga.

1.4. Kohaväljendite omandamine teistes keeltes

Suur osa uurijaid on eeldanud, et ruumisõnade tähendused nagu *in* 'sees', *on* 'peal' ja *under* 'all' kajastavad mittelingvistilisi ruumilisi mõisteid pigem otse. See oletus on aluseks suurematele hüpoteesidele ruumikeele omandamise kohta: lapsed näevad ruumisuhteid ja loovad mõisteid ruumisuhetest enne, kui nad oskavad mõisteid sõnadega väljendada. See on keeleomandamise universaalsus – lapsed õpivad maailma tundma ja alles siis omandavad sõnad, millega oma mõtet väljendada. Kognitiivse prioriteedi hüpoteesid on leidnud varastes ruumisõnade omandamise uuringutes märkimisväärset toetust. (E. Clark, 1973; Slobin 1973) Näiteks omandavad lapsed ruumisõnade prepositsioone ja nende vasteid eri keeltes suhteliselt kindlas järjekorras ning see järjekord tundub kajastavat peamist järjestust, kus aluseks olevad ruumimõisted on selgeks õpitud. (E. Clark 1973; Johnston, Slobin 1979)

Üks esimesi uurimusi, mis võrdles lokatiivide omandamist eri keeltes, on Judith R. Johnstoni ja Dan I. Slobini 1979. aastal ilmunud uurimus, mis käsitleb lokatiivsete väljendite arengut inglise, itaalia, serbia-horvaadi ja türgi keeles. Artikli autorid uurisid lapsi vanuses 2;0–4;8 neljas keeles, et selgitada välja nende prepositsioonide ja postpositsioonide kasutamise oskused. Töös uuritakse seitsme põhilise lokatiivse mõiste omandamise arengut: *IN* 'sees', *ON* 'peal', *UNDER* 'all', *BESIDE* 'kõrval', *BETWEEN* 'vahel', *BACK* 'taga', *FRONT* 'ees'. (Johnston, Slobin 1979: 529–530)

Johnstoni ja Slobini esimene hüpotees on, et lingvistiliste vormide omandamise arengu järjekorda on võimalik seletada, kui kasutada vastastikku mõjutavaid muutujaid, mis kuuluvad kahte gruppi: 1) kontseptuaalne areng ning 2) lingvistilise töötlemise raskusastme erinevused. Autorite teine hüpotees on, et mõiste sõnavaraline mitmekesisus aeglustab lekseemi omandamist. Näiteks on inglise keeles arvukalt termineid lihtsa läheduse väljendamiseks (*beside, by, next to, near, close to*), samas kui türgi keeles on ainult üks (*yaninda*). Mõnedel terminitel on selge etümoloogia, nagu inglise keeles terminil *in back* 'taga', mis tähistab kehaosa, samas kui mõned teised terminid, näiteks *between* 'vahel', on semantiliselt läbipaistmatud. Autorite kolmas hüpotees on, et selge etümoloogia hõlbustab keele omandamist. (Johnston, Slobin 1979: 529–530)

Uurimuse tulemused olid järgmised. Inglise, itaalia, serbia-horvaadi ja türgi keeles omandasid lapsed neli ruumisõna kõige esimesena, kõigis neljas keeles olid nendeks sõnadeks: *in* 'sees', *on* 'peal', *under* 'all', *beside* 'kõrval'. Kõige varem omandatakse sõnad *in* 'sees', *on* 'peal' ja *under* 'all'. Kõigis uuritavates keeltes erines omandatavate sõnade järjekord. (Johnston, Slobin 1979: 537) Need kaks ruumisõna, mida käesolevas töös on uuritud, olid kõigis neljas keeles esimeste seas. Sellest tulenevalt võiks oletada, et eesti keeles omandatakse samuti enne *sees* ja siis *peal*. Seda oletust pole siin töös katsega kontrollitud, kuna selleks oleks vaja lapsi pikema aja jooksul jälgida ja uurida ka nooremaid lapsi. Kuid töö autor vaatas korpusuuringut, et teada saada, milliseid väljendeid selles vanuses (2–4 aastat) lapsed üldse kasutavad, ja võib kinnitada, et sõnad *sees* ja *peal* on varases lapsekeeles olemas.

Kolm uuringus osalenud indoeuroopa keelt – inglise, serbia-horvaadi ja itaalia keel – on prepositsioonikeeled, kuid türgi keel on postpositsioonikeel. Artiklis väidetakse, et

postpositsioonisüsteemid on kergemini omandatavad kui prepositsioonisüsteemid, mille alusel saab oletada, et see osa türgi keele süsteemist on kergemini omandatav. (Johnston, Slobin 1979: 529–530) Siinkohal võiks oletada, et kaassõnad on eesti keeles kergemini omandatavad, kuna eesti keeles on enamasti postpositsioonid, mitte prepositsioonid. Seda pole siin töös samuti uuritud, kuna see ületab uurimuse mahtu.

Autorite teine hüpotees leidis kinnitust, et mõiste sõnavaraline mitmekesisus aeglustab lekseemi omandamist. Selle hüpoteesi kohaselt võiks oletada, et ruumisõnad *sees* ja *peal* on eesti keeles kergemini omandatavad, kuna need mõisted pole sõnavaraliselt mitmekesised. Keeruliseks teeb eesti keele süsteemi aga see, et on vaja valida käände ja postpositsiooni vahel, lisaks ka staatilise ja dünaamilise kasutuse vahel. Seetõttu on eesti keele ruumisõnade süsteem komplekssem kui inglise keeles. Käesolevas töös pole uuritud, kas ruumisõnad *sees* ja *peal* on kergemini omandatavad, kuna puudub võrdlusalus.

Bowerman ja Choi (1991) on uurinud, kuidas õpitakse liikumissündmuste väljendamist inglise ja korea keeles ja millist mõju avaldab keelespetsiifiline leksikaliseerimise muster. Nad ütlevad, et ruumitähendus on üks põhilisi inimtunnetusi. Bowerman ja Choi kirjutavad, et lapsed peavad teadma, kuidas ruumiinformatsioon on nende keeles organiseeritud. (Bowerman, Choi 1991: 84)

Bowerman ja Choi on üritanud oma töös eraldada mittekeelelise ruumitunnetuse sisendkeele lingvistilisest struktuurist, võrreldes inglise ja korea keele omandamist esimese keelena (Bowerman, Choi 1991: 85). Bowermani ja Choi tulemuseks oli, et erinevusi, mis nad leidsid inglise- ja koreakeelsete laste vahel, ei saa omistada sõna tähendustele, mis on kontekstiga tihedalt seotud või mis rajanevad väga kitsastele mittekeelelistele ruumimõistetele. Need kujutavad endast reaalseid erinevusi laste semantilises organiseerituses, mis vastavad sellele, kuidas ruumilised tähendused on struktureeritud keeles, mida lapsed õpivad. (Bowerman, Choi 1991: 113–114)

Inglise keel eristab Teekonda kui liikumissündmuse korduvat osa. Korea keel ei eralda nii selgelt ja järjekindlalt Teekonda kui liikumissündmuse korduvat osa, nagu seda teeb inglise keel. Koreakeelsed lapsed ei ole nii tugevalt ajendatud analüüsima Teekonda kui abstraktset liikumissündmuse osa, nagu seda teevad ingliskeelsed lapsed. Autorid nendivad, et mittelingvistiline ruumitunnetus mängib teatud rolli

ruumisemantika arengus. Näiteks õpivad lapsed eri keelte lõikes enne sõnu, mis on topoloogiliste suhetega (näiteks *in* ‘sees’ ja *on* ‘peal’) kui sõnu, mis on projektiivsete suhetega (näiteks *in front of* ‘ees’ ja *behind* ‘taga’). (Bowerman, Choi 1991: 114) Lisa Dasinger on seda väitnud ka soome-ugri keelte kohta, ta on kirjutanud, et soome-ugri keeltes omandatakse lokatiivsed postpositsioonid tavaliselt pärast esimesi produktiivseid käändeid (Dasinger 1997: 36). Lapsed teevad alati mõningaid vigu isegi topoloogiliste suhete sõnadega, mis vihjab sellele, et mõned topoloogilised tunnused on keerulisemad kui teised. Bowerman ja Choi tõdevad, et isegi väga väikesed lapsed peavad olema tundlikud täiskasvanute ruumimõistete kasutusele eri kontekstides – vastasel juhul nad ei saaks nii varases eas õppida klassifitseerima ruumireferente keelespetsiifilisel viisil. (Bowerman, Choi 1991: 114)

Üks olulisemaid asju, mis aitab seletada seda, kuidas lapsed nii kiiresti kohanevad keelespetsiifiliste ruumitähendustega on see, et lapsed ei vaja lõputuid hüpoteese selle kohta, mis aspektid ruumisuhetes on relevantssed nende emakeeles, nad ainult valivad ja ühendavad algelisi mõisteid õigel viisil. Üks probleem on see, et võib olla raske teha põhimõttelist vahet tähenduste vahel, mis on eelistatud ruumi (või mõne teise semantilise valdkonna) jaoks ja teise kontseptuaalse eristuse vahel, mida kõneleja saab teha. (Bowerman, Choi 1991: 115). Laps peab mõiste kohta teadma rohkem kui vaid selle algelist tähendust. Ta peab mõistma tähenduse taga peituvaid nüansse – mitmetähenduslikkust ja metafoorilisust ning ka tähenduse kasutust erinevates kontekstides. Bowermani ja Choi uurimus näitas, et laste varajased ruumisõnade tähendused on keelespetsiifilised. See tähendab seda, et keele õppijad ei kaardista ruumisõnu otsejoones mittelingvistilisteks ruumimõisteteks, aga nad on tundlikud sisendkeele semantilisele struktuurile. (Bowerman, Choi 1991: 117–118)

1.5. Inglise, korea ja eesti keele kohaväljendite võrdlus

Bowerman ja Choi (2003: 394) kirjeldavad oma hilisemas artiklis ruumikategooriaid inglise ja korea keeles. Artiklis kirjeldatud näitelauseid inglise ja korea keele kohta võiks võrrelda eesti keelega. Riietumisega seotud laused on „müts on peas“ ja „sõrmus

on sõrmes“. Inglise keeles kasutatakse väliskohaväljendit *hat on head* ‘müts pea peal’, korea keeles on selle väljendamiseks aga eraldi kategooria *ssuta*, mis tõlgituna tähendab „riided pea peal“. Vastupidiselt inglise ja korea keelele kasutatakse eesti keeles sisekohaväljendit „müts peas“, mis ei ole sõnaotsese tähendusega (tegelikult on pea mütsi sees). Inglise keeles kasutatakse väliskohaväljendit *ring on finger* ‘sõrmus sõrme peal’, korea keeles väljendatakse seda kategooriaga *kkita* abil, mis tõlgituna tähendab „tihedalt kinnitatud“. Eesti keeles kasutatakse vastupidiselt inglise keelele sisekohaväljendit „sõrmus sõrmes“, mis on samuti laiendatud tähendusega (tegelikult on sõrmus ümber sõrme ehk siis sõrm on sõrmuses). Neis küsimustes tõlgendavad nii inglise, korea kui eesti keel ruumisemantikat erinevalt.

Nii inglise, korea kui eesti keeles kasutatakse väliskohaväljendit, et kirjeldada olukorda, kus midagi asetseb horisontaalpinnal. Eesti keeles öeldakse „tass laua peal/laual“, inglise keeles *cup on table* ‘tass laua peal’, korea keeles on kategooria *nohta*, mis tähendab „horisontaalpinnal asetsema“. Selles küsimuses tõlgendavad eesti, inglise ja korea keel ruumisemantikat sarnaselt.

Nii inglise kui eesti keeles kasutatakse väliskohaväljendit lauses „magnetid külmkapi peal/külmkapil“, inglise keeles öeldakse *magnets on refrigeraator* ‘magnetid külmkapi peal’. Korea keeles on selle väljendamiseks kategooria *pwuchita*, mis tähendab „kõrvutiasetsevad pinnad“. Seega tõlgendab korea keel selles küsimuses ruumisemantikat inglise ja eesti keelest erinevalt, kuna eesti ja inglise keel kasutavad horisontaalasendi väljendit ka vertikaalse olukorra kirjeldamiseks, kuid korea keeles kasutatav kategooria väljendab seda, et pinnad asetsevad kõrvuti. Korea keel kirjeldab seda olukorda semantiliselt täpsemini – magnetid ja külmkapp ongi kõrvutiasetsevad pinnad (kuigi väga tihedalt), mitte üksteise peal asetsevad pinnad. Ann Veismanni (2006) tuumiktähenduse kirjelduse järgi on koreakeelses väljendis HORISONTAALNE olulisem kui inglise ja eesti keeles.

Nii inglise kui eesti keeles kasutatakse väliskohaväljendit lauses „kork pastaka peal“. Inglise keeles öeldakse *top on pen* ‘kork pastaka peal’. Korea keeles väljendatakse seda olukorda kategooria *kkita* abil, mis tõlgituna tähendab „tihedalt kinnitatud“. Korea keel tõlgendab selles küsimuses ruumisemantikat eesti ja inglise keelest erinevalt. Ka siin kasutatakse nii eesti kui inglise keeles väliskohaväljendit, kuigi see erineb oluliselt

eespool kirjeldatud suhetest, kus objekt asetseb teise peal (nagu „tass laua peal“ või „magnetid külmkapi peal“), sest pastakas on korgi sees. Korea keeles erineb kõigi kolme olukorra ruumisemantika tõlgendusviis. Väljendatakse olukorda, kus tass on laua peal, kasutatakse kategooriat „horisontaalpinnal asetsema“. Väljendatakse olukorda, kus magnetid on külmkapi peal, kasutatakse kategooriat „kõrvutiasetsevad pinnad“. Väljendatakse olukorda, kus pastakas on korgi peal, kasutatakse hoopis kategooriat „tihedalt kinnitunud“, mida kasutatakse korea keeles ka väljendi „sõrmus sõrmes“ kohta.

Kategooria *kkita* abil väljendatakse ka olukorda, kus pusletükk on pusle sees. Inglise keeles kasutatakse sisekohaväljendit *piece in puzzle* ‘tükk pusle sees’, ka eesti keeles kasutatakse sisekohaväljendit „pusletükk pusles/pusle sees“. Nii tõlgendab ka selles küsimuses korea keel ruumisemantikat eesti ja inglise keelest erinevalt, kuna korea keele kategooria *kkita* ei väljenda seda, et objekt asetseb millegi sees. Korea keele kategooria *kkita* seob eri olukordi korea keeles. Kõike, mis on „tihedalt kinnitunud“, väljendatakse selle kategooria abil. Inglise ja eesti keeles aga kasutatakse nende olukordade kirjeldamiseks erinevaid väljendeid, mis pole omavahel seoses.

Inglise keeles kasutatakse sisekohaväljendit lauses *apples in bowl* ‘õunad kausis’. Ka eesti keeles kasutatakse sisekohaväljendit „õunad kausis/kausi sees“. Korea keeles väljendatakse seda olukorda kategooria *nehta* abil, mis tõlgituna tähendab „vabalt sees või ümber asetsema“. Korea keele tõlgendusviis on sarnane inglise ja eesti keelega, kuna kategooria *nehta* väljendab seda, et objekt asetseb millegi sees. Erinevus seisneb selles, et sama kategooria abil väljendatakse ka olukorda, kus objekt asetseb millegi ümber.

Võrdlusest on näha, et ruumi väljendamisel on korea, inglise ja eesti keeles ühiseid jooni, aga ka palju erinevusi. See näitab, et ruumisemantika on mitmeti tõlgendatav. Bowerman ja Choi (1991) on juba oma varasemas artiklis kirjutanud, et varajased ruumisõnade tähendused, mida lapsed omandavad, on keelespetsiifilised. See tähendab, et juba mõiste tekkimisel mängib keel rolli – laps hakkab mõtet konstrueerima koos sõna õppimisega. Kui inglise-, korea- ja eestikeelsete laste esimesed omandatavad ruumisõnad erinevad, siis see viitab keelespetsiifilisuse, mitte universaalsuse ideele.

Ka eesti keeles on teatud väljendid, mis on keeletesiifilised, näiteks „müts on peas“ ja „sõrmus on sõrmes“. Käesoleva töö analüüsi-osas on vaadeldud, kas on mingi seos laste kohaväljendite kasutuse ja keeltevahelise ruumisemantika tõlgendamise võrdluse vahel.

2. Uurimismeetod ja materjal

Kõigepealt korraldasin täiskasvanutega eelkatse, millele järgnes katse lastega. Eelkatse täiskasvanutega oli vajalik, kuna tausta kirjanduse ja täiskasvanute eelkatse tulemuste põhjal koostas hüpoteesid laste katse jaoks. Eelkatse oli vajalik ka selleks, et kindlaks teha, kas stiimulid on arusaadavad, mis oli oluline laste katse õnnestumisel. Täiskasvanute eelkatse tulemustest sain ka kinnitust enda oletustele keelekasutuse kohta. Lisaks võrdlesin laste tulemusi täiskasvanute tulemustega. Täiskasvanute keelekasutus on oluline, kuna see peegeldab tegelikku keelekasutust. Täiskasvanute keelekasutus on lastele sisendkeeleks, mis mõjutab ka laste keelekasutust. Siin töös pole uuritud sisendkeelt, mis võib olla erinev täiskasvanute omavahelisest keelekasutusest, kuid siiski ei ole põhjust arvata, et täiskasvanute ruumiväljendite valik oleks oluliselt erinev lastega rääkides võrreldes täiskasvanutega.

2.1. Eelkatse täiskasvanutega

Täiskasvanutele eelkatse koostamist alustasin sellest, et kirjutasin üles uuritavad väljendid, kus oli võrdselt sise- ja väliskohaväljendeid. Seejärel koostas küsimused ja vastused, mida ma ootas. Viimaks otsisin iga küsimuse juurde pildi, mida saaks kirjeldada kasutades kohaväljendeid. Katse materjal oli koostatud erinevatest aspektidest lähtudes. Lausete küsimuste valikus lähtusin sellest, millised on olulised lingvistilised erinevused eesti keeles. Lähtusin ka sellest, mis on teistes keeltes uuritud. Lisasin katsesse mõned laused, mis oleksid võrreldavad inglise ja korea keelega, mida Bowerman ja Choi oma 2003. aasta uurimuses kirjeldasid, kuna eesti keel erineb kohati mõlemast nende poolt uuritud keelest. Piltide valikul lähtusin esmalt sellest, et pildid kirjeldaksid sihtlauseid võimalikult täpselt. Lisaks tuli arvestada sellega, et pildid lapsi kõnetaksid ja nende maailmaga kokku sobiksid.

Eelkatses osales 20 täiskasvanut vanuses 18–83 aastat, neist 13 olid naised ja 7 mehed. Katses osalenute emakeeleks on eesti keel. Katse viidi läbi individuaalselt ja katses osalenud ei teadnud uurimuse eesmärki ja neile ei antud katse käigus ka ühtegi vihjet oodatud vastuste kohta. Katses osalenud olid töö autori sugulased ja tuttavad, neist keegi polnud filoloogiharidusega. Vastused kirjutasin paberile ja hiljem sisestasin need arvutiprogrammi Word ning seejärel programmi Excel. Katse võttis ühe inimesega aega umbes 15 minutit.

Eelkatses osalenud vaatasid 56 pilti ja vastasid iga pildi kohta esitatud küsimusele, küsimus oli kirjutatud pildi juurde. Kõik pildid olid eraldi A5 suurusel kaardil, katses osalenud nägid ühte pilti korraga. Küsimused olid esitatud selleks, et kutsuda esile kohaväljendi kasutus pildi kirjeldamisel. Katses oli 32 sihtküsimust, mis eeldasid kohaväljendite kasutust, ja 24 lisaküsimust. Lisapildid koos küsimustega olid vajalikud selleks, et hajutada vastajate tähelepanu. Lisapildid koos küsimustega olid vabalt valitud, kuid erinesid uuritavatest küsimustest selle poolest, et ei eeldanud kohaväljendite kasutust. Katse tegemisel panin tähele, et vanemad katses osalenud inimesed vastasid pikemalt, nooremad katses osalenud vastasid lühemalt ja kiiremini.

Laste katse jaoks küsimusi mõeldes tuli teha eelkatsega võrreldes muudatusi, kuna mõned pildid tekitasid täiskasvanutes segadust ja need tuli asendada. Lisaks sain aru, milliseid pilte on vaja veel otsida, et need oleksid lastele arusaadavamad. Seetõttu lisandus ka täiskasvanute katsesse viis pilti koos küsimustega, millele vastasid kümme täiskasvanut (nende hulgast, kes juba olid katses osalenud). Katsete tulemuste analüüsis kasutati täiskasvanutele esitatud 21 sihtküsimust, millele vastasid ka lapsed. Sihtküsimuste eeldatud vastused jagunesid kahte gruppi: sise- ja väliskohaväljendid. Sisekohaväljendite suunaga küsimusi oli 10, väliskohaväljendiga 11. Sise- ja väliskohaväljendite suunaga küsimusi tuli erinev arv, kuna tahtsin kaasata ka lauseid, mis vastaksid Bowermani ja Choi (2003) käsitletud väljenditele ning Feisti ja Gentneri (2012) uurimusele.

2.2. Katse lastega

Pärast täiskasvanute katset tegin pilootkatse paari tuttava lapsega, et näha, kas lapsed saavad piltidest ja küsimustest aru. Nende laste vastuseid ma kirja ei pannud. Pilootkatsele järgnes katse lasteaialastega, milles osales 40 last, kelle emakeeleks on eesti keel. 21 last oli vanuses 2;8–3;5 ja 19 last vanuses 3;6–4;5. 40 lapsest oli 21 tüdrukut ja 19 poissi. Katse viidi läbi individuaalselt ja katses osalenud, nende vanemad ega kasvatajad ei teadnud uurimuse eesmärki. Lastega tehti katse lasteaias, kuid individuaalruumis eraldi teistest lastest. Eelnevalt saadi lasteaialt luba nende lasteaias katse korraldamiseks ning saadeti infokirjad ja nõusolekulehed lapsevanematele. Infokirjas selgitati vanematele, et katse on keeleteaduslik ja mänguline ning laps võib igal hetkel katses osalemisest loobuda. Katse tehti vaid nende lastega, kelle lapsevanemad kirjaliku nõusoleku andsid. Laste vastused salvestasin diktofoniga, hiljem sisestasin vastused programmi Word ja seejärel programmi Excel. Katse võttis ühe lapsega aega 10–20 minutit, see sõltus lapsest – mõni laps vastas küsimustele kiiremini, mõnele lapsele tuli pildi kohta pikemalt juurde rääkida, et laps küsimusele julgemalt vastaks, kuid suunavaid ruumisõnu ei kasutatud.

Katses osalenud vaatasid 31 pilti ja vastasid iga pildi kohta esitatud küsimusele. Katses oli 21 sihtküsimust ja 10 lisaküsimust. Lisaküsimusi oli võrreldes täiskasvanute eelkatsega seetõttu nii palju vähem, et lapsed ei tüdineks ega väsiks. Kõik pildid olid eraldi A5 suurusel kaardil, katses osalenud nägid ühte pilti korraga. Piltide juurde oli kirjutatud ainult pildi number, küsimuse esitasin suuliselt. Kõikidele katses osalenud lastele esitati ühesugused küsimused.

Lisaküsimused olid vajalikud eelkõige variatsiooni tekitamiseks, et küsimused ei kordaks ainult sama formaati. Lisaküsimuste esitamiseks kasutati näiteks pilti, kus karupoeg Puhh ja Notsu korjavad lilli, ning pilti, kus lapsed joonistasid. Lastele pakkus eriti palju põnevust pilt, kus olid pulgakommid ja ma palusin neil kokku lugeda, mitu pulgakommi pildil on. Oli ka mõni selline pilt, mida lapsed kirjeldasid keeruliste lausetega, näiteks pilt „Jääaja” multifilmi oravast, mille puhul lapsed selgitasid detailselt, kuidas orav tammetõru ära peitis. Lapsed suhtusid katsesse kui mängu. Mitu last tuli pärast katset ja palus, et „lähme mängime veel” või „lähme vaatame veel pilte”.

Kuna kõik pildid (21 sihtküsimumusega pilti ja lisapildid) olid leitud internetist, siis siin töös on sihtpildid koos suunavate küsimustega esitatud lisas stiliseeritud (st visandatud) kujul. Tabelis 2 on esitatud eeldatud vastused, mis on jagatud nelja rühma: sise- ja väliskohaväljenditega vastusteks ning need omakorda käände ja postpositsiooniga vastusteks. Väliskohaväljendite loendis, kus on esitatud postpositsioonidega väljendid, on kaks väljendit postpositsioonidega *peale* ja *pealt*. Ma eeldan, et käände vaheldumine (alale-, alal- ja alaltütleva vahel) ei ole katset mõjutanud.

Tabel 2. Katseküsimuste eeldatud vastused (kokku 21).

SISEKOHAVÄLJENDID		VÄLISKOHAVÄLJENDID	
vannis	pudru sees	aknalaua	järve peal
peas	sussi sees	taldrikul	laua peal
sõrmes	koti sees	peopesal	nina peale
peopesas	pusle sees	madratsil	tee pealt
riiulis	jogurti sees	pösel	külmkapi peal
			seina peal

2.3. Hüpoteesid

Hüpoteesid on koostatud selle põhjal, mida on uuritud eri keeltes lokatiivide omandamise kohta ja käesoleva töö raames korraldatud täiskasvanute eelkatse põhjal.

1. Vanemate laste (3;6–4;5) keelekasutuses esinev sise- ja väliskohaväljendite variatsioon sarnaneb täiskasvanute keelekasutuses esineva sise- ja väliskohaväljendite variatsiooniga rohkem kui nooremate laste keelekasutuses esinev variatsioon. Vanusevahemiku jooksul, mida käesolevas töös on uuritud, peaksid lapsed omandama ruumisemantika põhimõisted ja nende kasutuse ära õppima (Johnstoni ja Slobini ning Bowermani ja Choi järgi), seetõttu varieeruvad vanemate laste tulemused täiskasvanute tulemustega sarnaselt.
2. Väliskohaväljendite puhul varieeruvad vanemate laste vastused sarnaselt täiskasvanute vastustega – umbes 30% lausetes kasutavad vanemad lapsed käändeid

ja umbes 70% lausetes postpositsiooni sarnaselt täiskasvanute tulemustega. Nooremad lapsed (2;8–3;5) eelistavad postpositsioone rohkem kui vanemad lapsed.

3. Sisekohaväljendite puhul varieeruvad nii nooremate kui vanemate laste vastused sarnaselt täiskasvanute vastustega – vähemalt 80% lausetes kasutavad lapsed käändeid ja 20% või alla selle postpositsioone. Kuna täiskasvanute vastustes esines sisekohaväljendite puhul oluliselt rohkem käändeid (85%), siis kasutavad ka lapsed pigem käändeid ja väga vähe postpositsioone, sest käänete osakaal täiskasvanute keelekasutuses sisekohaväljendite puhul oli nii suur, et võib eeldada, et nende väljendite puhul on käände kasutamine keeles norm.

3. Katse tulemused ja analüüs

Töös on keskendutud laste tulemustele, kuid täiskasvanute vastused on toodud võrdlemiseks, kuid neid ei analüüsita eraldi. Mu andmed võivad erineda sisendkeelest, kuna täiskasvanud võivad teatud määral keelt moonutada lastega rääkides, ent täiskasvanute vastused peaksid edasi andma standardkeelt ning sarnanema sisendkeelele, mida lapsed kuulevad.

Järgnevalt on esitatud tabel, kus on kirjas laste ja täiskasvanute koondtulemused. Kõikides tabelites on esitatud ainult sihtküsimuste vastused, lisaküsimuste vastuseid pole töös kajastatud. Tabelis 3 on toodud välis- ja sisekohaväljendite osakaal kõikidest vastustest. Samuti on esitatud nende vastuste osakaal, kus ei kasutatud kohaväljendit või ei osatud küsimusele vastata. See tabel on üldine ega näita, mis osas laste ja täiskasvanute vastused kattusid. Samuti ei näita see laste erinevusi vanusest lähtuvalt ega lekseemist sõltuvalt.

Tabel 3. Laste ja täiskasvanute koondtulemused. Laste vastused, N = 840. Täiskasvanute vastused, N = 370.²

KOONDTULEMUSED	LASTE VASTUSED	TÄISKASVANUTE VASTUSED
Väliskohaväljendid	47%	51%
Sisekohaväljendid	38%	43%
Ei osanud vastata/kasutas teisi väljendeid	15%	6%
Kokku	100%	100%

² N tähistab siin ja edaspidi vastuste koguarvu.

Laste ja täiskasvanute tulemused olid sarnased – mõlemad kasutasid vastates rohkem väliskohaväljendeid (u 50%) ja sisekohaväljendeid veidi vähem (u 40%). Suunavaid küsimusi, kus oli eeldatud väliskohaväljendiga vastust, oli katses samuti rohkem (väliskohaväljendiga vastuseid oli eeldatud 52% kogu vastustest ja sisekohaväljendiga vastuseid 48%). Täiskasvanute vastustest 6% olid sellised, kus ei olnud kasutatud kohaväljendit. Põhiliselt moodustus see 6% 17. pildi suunava küsimuse vastusest. 17. pildi kohta esitati küsimus „Mida mehike teeb?“, millele vastas 95% täiskasvanuid „paneב puslet kokku“ jne, vaid üks inimene vastas „paneב pusletükki puslesse“, mis oli eeldatud vastus. 17. pilti ja selle suunavat küsimust oli siiski ka laste katses kasutatud, kuna Bowerman ja Choi on inglise ja korea keeles seda väljendit vaadelnud ning autor lootis, et lapsed vastavad sisekohaväljendiga, kuid enamus lapsi ei kasutanud kohaväljendit. Teistele küsimustele vastasid täiskasvanud enamasti kohaväljendiga, laste vastustes esines kõikide küsimuste puhul seda, et ei osatud vastata või ei kasutatud vastates kohaväljendit.

Allolevas analüüsis käsitletakse esialgu välis- ja sisekohaväljendiga lauseid eraldi, pärast vaadeldakse ka ühiseid jooni. Alustatud on väliskohaväljendite lausetest, kuna nende osakaal oli tulemustes kõige suurem, järgnevad sisekohaväljenditega laused ja lõpuks laused, kus esines välis- ja sisekohaväljendite varieerumist täiskasvanute vastustes.

3.1. Katses esinenud väliskohaväljendid

Väliskohaväljendite alapeatükis vaadatakse esiteks vormi varieerumist, teiseks väliskohasemantikat, võttes aluseks need laused, kus täiskasvanud kasutasid väliskohaväljendeid. Selle põhjal on vaadeldud, kuidas laste vastused jaotuvad.

Tabelis 4 on esitatud käände ja postpositsiooni osakaal väliskohaväljendeid sisaldavates lausetes. Tulemused on esitatud laste ja täiskasvanute seas eraldi. Tabelis on laste tulemuste all kajastatud laused, kus laste vastustes oli kasutatud väliskohaväljendeid ja täiskasvanute tulemuste all laused, kus täiskasvanute vastustes oli kasutatud väliskohaväljendeid.

Tabel 4. Käände ja postpositiooni osakaal väliskohaväljendiga lausetes. Laste vastused, N = 395. Täiskasvanute vastused, N = 187.

VÄLISKOHAVÄLJENDID	LASTE VASTUSED	TÄISKASVANUTE VASTUSED
Kääne	4%	37%
Postpositioon	96%	63%
Kokku	100%	100%

Väliskohaväljendiga vastates kasutasid lapsed peaaegu alati postpositiooni, käänet kasutati vaid 4%. See 4% moodustus 15 vastusest, kus mõned lapsed vastasid käändega seal, kus teised kasutasid postpositiooni, näiteks „ninale“, „külmkapil“ ja „madratsil“. Ei olnud ühtegi vastust, kus kõik lapsed oleksid vastanud käändega. Üks laps kasutas väliskohaväljendiga vastates neljal korral käänet, teiste laste vastustes oli väliskohaväljendiga vastates käände kasutamine ühekordne. Seejuures polnud lapse vanus oluline. Kolm last kasutas väliskohaväljendiga vastates käänet valesti: nad vastasid 14. küsimusele „Mida poiss teeb?“ – „korjab maalt kive“, samas kui teised lapsed vastasid „tee pealt“ ja „maast“. Täiskasvanud kasutasid väliskohaväljendiga vastates samuti rohkem postpositiooni, kuid käändeid kasutati kolmandikus lausetes, ent oluliselt rohkem kui lapsed. 21 küsimusest 11 puhul kasutati väliskohaväljendiga vastates nii käänet kui postpositiooni.

Kõikide laste rühmade lõikes oli küsimuste tuumik, mille vastused olid ühesugused kõigil vastajatel. Need hõlmavad väljendeid, mida tõenäoliselt kasutatakse sagedamini sisendkeeles ja mida lapsed on saanud ise rohkem kasutada. Need on teatud väljendid, kus keel on läbipaistvam, nagu näiteks väljend „laua peal“. Nende väljendite postpositioonid ja käänded on seotud selle postpositiooni tuumiktähendusega. Neid väljendeid kasutasid nii täiskasvanud kui lapsed ühtemoodi.

Tabelis 5 on esitatud laste vastused küsimustele, mille puhul täiskasvanud kasutasid väliskohaväljendit. Pildinumbrile on lisatud täiskasvanute sagedasim vastus, mis oli laste katses eeldatud vastuseks. Tabel näitab laste vastuste jagunemist konkreetsete piltide kaupa.

Tabel 5. Väliskohaväljendiga pildid lähtuvalt täiskasvanute vastustest: laste vastuste varieerumine sise- ja väliskohaväljendite vahel.

VÄLISKOHAVÄLJENDIGA PILDID	LASTE VASTUSED			
Pildinumber koos eeldatud vastusega	Sisekoha- väljendid	Väliskoha- väljendid	Ei osanud vastata/ei vastanud kohaväljendiga	Kokku
2 „aknalaua“	3 (8%)	22 (55%)	37%	100%
4 „taldrikul“	1 (3%)	25 (63%)	36%	100%
6 „laua“	0 (0%)	37 (93%)	7%	100%
10 „paneel nina peale plaastrit“	1 (3%)	37 (93%)	4%	100%
12 „madratsi peal“	5 (13%)	31 (78%)	9%	100%
16 „põse peal“	0 (0%)	36 (90%)	10%	100%
20 „külmkapi peal“	9 (23%)	16 (40%)	37%	100%
21 „seina peal“	1 (3%)	36 (90%)	7%	100%

Tabelis 5 on tulemused 8 pildi kohta, mille suunavale küsimusele vastasid täiskasvanud üheselt väliskohaväljendiga. Sellest tabelist on näha, et ka lapsed kaldusid nende piltide puhul väliskohaväljendit kasutama, kuid 6 pildi puhul oli vähemalt üks laps, kes kasutas sisekohaväljendit. Kõige rohkem varieerusid laste vastused pildi 20. pildi puhul, kus 9 last kasutas sisekohaväljendit ja 16 last väliskohaväljendit.

Katses oli rühm väljendeid, mille kirjeldus on lähedalt seotud väliskohasemantika tuumiktähendusega. Need hõlmavad objekte, mis asetsevad horisontaalpinnal. Näiteks vastas suur osa lapsi sarnaselt täiskasvanutega väliskohaväljendiga „taldriku peal“ (4. pilt), „madratsi peal“ (12. pilt) ja „laua peal“ (6. pilt), mille puhul on selge, et objekt asetseb horisontaalpinnal. Ka „aknalaua peal“ on väljend, mille puhul on selge, et objekt asetseb horisontaalpinnal. Lapsed vastasid nii „aknalaua peal“ kui „akna peal“, viimase puhul võib oletada, et nad pidasidki silmas aknalauda, aga võib-olla saab siin tuua ka paralleeli väljendiga „ukse peal“, mis ei tähenda horisontaalpinda, kuid võib tunduda sarnane „akna peal“ semantikaga. Kõik täiskasvanud kasutasid lekseemi „aknalaud“.

Bowerman ja Choi (2003) kirjeldasid inglise ja korea keele ruumisõnu, mida käesoleva töö taustas võrreldi eesti keelega (vt ptk 1.5.). Võrdluses ilmnes, et nii inglise, korea kui eesti keeles tõlgendatakse sarnaselt olukorda, kus objekt asetseb horisontaalpinnal. Katse lastega näitas, et lastele ei valmistanud raskusi sellise olukorra (st pildi) kirjeldamine ja nad vastasid samamoodi nagu täiskasvanud – „laua peal“, „madratsi peal“ jne.

Katses oli ka pilte, mille kirjeldamiseks kasutatakse vähem keskset semantikat. Väljendid „seina peal“ ja „põse peal“ ja „külmkapi peal“ erinevad eespool kirjeldatud väliskohaväljendite („laua peal“ jne) kasutusest, kuna sein, põsk ja külmkapp ei ole horisontaalasendis, kuid keeles on kinnistunud kasutada väliskohaväljendit. Kõik täiskasvanud kasutasidki 16., 20. ja 21. küsimusele vastates väliskohaväljendit. Lapsed olid omandanud väljendid „seina peal“ ja „põse peal“.

Lapsed vastasid 21. ja 16. küsimusele sarnaselt:

21. Pildid on ...

- a. sein peal (36 last)
- b. seinas (1 laps)
- c. sein küljes (1 laps)
- d. ei osanud vastata (2 last)

16. Näomaaling on ...

- a. põse peal (33 last)
- b. kõrva pääl (1 laps)
- c. näo peal (1 laps)
- d. suu peal (1 laps)
- e. ei osanud vastata (4 last)

Nende väljendite puhul polnud enam tegemist horisontaalpinnaga, kuid kuna lapsed vastasid õigesti, siis ilmselt on nad neid väljendeid rohkem kuulnud ja need omandanud. See tähendab ka seda, et nad teavad, et postpositsiooni *peal* ei kasutata ainult horisontaalpinna kirjeldamiseks.

Huvitaval kombel valmistas lastele raskusi 20. pilt, mille suunavaks küsimuseks oli „Kus magnetid on?“. Väljend „magnetid on külmkapi peal“ on sisuliselt sarnane väljendiga „seina peal“, kuna objekt asetseb vertikaalpinnal ja on tihedas kontaktis. 16 täiskasvanut 20st vastasid väliskohaväljendiga „külmkapi peal“ või „külmkapil“, neli inimest vastasid „külmkapi küljes“.

Lapsed vastasid 20. küsimusele võrdselt nii sise- kui väliskohaväljendiga:

20. Magnetid on ...

a. külmkapis (9 last)

b. külmkapi peal (9 last)

c. ei osanud vastata (22 last)

Alla kolmeaastased lapsed ei osanud 20. küsimusele vastata (6 last) või vastasid sisekohaväljendiga (3 last), kolme- kuni nelja-aastased lapsed kasutasid rohkem väliskohaväljendit. See näitab, et kui laps pole väljendit veel omandanud, kasutab ta selle lekseemiga vormi, mida ta tõenäoliselt on rohkem kuulnud ja võib-olla ka ise kasutanud. Väljendites „seina peal“, „põse peal“ ja „külmkapi peal“ on ühine vertikaalne aspekt, aga laste vastused olid erinevad. See on ilmselt seotud lekseemiga ja sagedusega – lapsed on tõenäoliselt harjunud kuulma ja rääkima külmkapist sisekohaväljendiga, st toit on külmkapis. Just nooremad lapsed, kes kasutasid õigesti väljendit „seina peal“ ja „põse peal“, olid külmkapi puhul hädas – nad ütlesid, et ei tea vastust või vastasid olukorda analüüsimata „külmkapis“, mis ei vasta esitatud küsimusele. Vanemad lapsed analüüsisid olukorda ja vastasid õigesti ehk olukorra semantikast lähtuvalt. Lisaks võis tulemust mõjutada ka see, kas lapsel on kodus külmkapi peal magnetid või mitte.

Lastele raskusi valmistanud olukorda tõlgendab korea keel eesti ja inglise keelest erinevalt. Korea keel kirjeldab magneteid ja külmkappi (20. pildil) kui kõrvutiasetsevaid, mitte üksteise peal asetsevaid pindu. Eesti ja inglise keel käsitleb seda olukorda samamoodi nagu objekte, mis asetsevad horisontaalpinnal, kuigi külmkapp on vertikaalpind.

Väliskohaväljendite puhul vastasid lapsed enamasti õigesti, st kasutasid nendes lausetes väliskohaväljendit, mitte sisekohaväljendit. Kõige keerulisem oli lastele 20. küsimus, kus nad kasutasid sise- ja väliskohaväljendit võrdselt. Kui täiskasvanud kasutasid 2/3 lausete puhul postpositsiooni, siis lapsed 96% postpositsiooni ja ainult 4% käänat.

3.2. Katses esinenud sisekohaväljendid

Sisekohaväljendite alapeatükis vaadatakse esiteks vormi varieerumist, teiseks sisekohasemantikat, võttes aluseks need laused, kus täiskasvanud kasutasid sisekohaväljendeid. Selle põhjal on vaadeldud, kuidas laste vastused jagunevad. Selles alapeatükis on teatud paralleele väliskohaväljendite alapeatükiga, aga on ka erinevusi. Tabelis 6 on esitatud käände ja postpositsiooni osakaal sisekohaväljendiga vastatud lausetes. Tulemused on esitatud laste ja täiskasvanute seas eraldi. Tabelis on laste tulemuste all kajastatud laused, kus laste vastustes oli kasutatud sisekohaväljendeid ja täiskasvanute tulemuste all laused, kus täiskasvanute vastustes oli kasutatud sisekohaväljendeid, st kõik laused ei pruugi kattuda.

Tabel 6. Käände ja postpositsiooni osakaal sisekohaväljendiga lausetes. Laste vastused, N = 319. Täiskasvanud, N = 159.

SEKOHAVÄLJENDID	LASTE VASTUSED	TÄISKASVANUTE VASTUSED
Kääne	72%	85%
Postpositsioon	28%	15%
Kokku	100%	100%

Sisekohaväljendiga vastates kasutasid nii lapsed kui täiskasvanud rohkem käänat, kuid laste vastustes oli ka postpositsioonil üsna suur osakaal (28% ehk 89 vastust 319st). Kui väliskohaväljendites oli peaaegu konsensus, et väliskohaväljendid nõuavad postpositsiooni, siis sisekohaväljendite puhul varieerub laste keelekasutus üsna palju, ligi kolmandiku vastuste puhul kasutati postpositsiooni. Täiskasvanud kaldusid käände

poole, kasutades postpositsiooni ainult 15% (24 vastust 159-st). Lapsed järgisid täiskasvanute keelekasutuse tendentsi kasutada käänat rohkem kui postpositsiooni, aga ka siin on näha laste eelistust kasutada rohkem postpositsiooni, kuna postpositsiooni osakaal on oluliselt suurem kui täiskasvanute vastustes. Lapsed kasutasid sisekohaväljendiga vastates postpositsiooni nelja küsimuse puhul, kus täiskasvanud kasutasid põhiliselt ainult käänat, täiskasvanud kasutasid nende nelja küsimuse puhul postpositsiooni ainult 1-2 korral või ei kasutanud üldse.

Tabelis 7 on esitatud need laste vastused küsimustele, mille puhul täiskasvanud kasutasid sisekohaväljendit. Pildinumbrile on lisatud täiskasvanute sagedasim vastus, mis oli laste katses eeldatud vastuseks. Tabel näitab laste vastuste jagunemist konkreetsete piltide kaupa.

Tabel 7. Sisekohaväljendiga pildid lähtuvalt täiskasvanute vastustest: laste vastuste varieerumine sise- ja väliskohaväljendite vahel.

PILDINUMBER KOOS EELDATUD VASTUSEGA	Sisekohaväljendid	Väliskohaväljendid	Ei osanud vastata/ ei vastanud kohaväljendiga	Kokku
5 „vannis“	40 (100%)	0 (0%)	0%	100%
7 „peas“	35 (88%)	2 (5%)	7%	100%
9 „sussi sees“	27 (68%)	5 (13%)	19%	100%
11 „koti sees“	37 (93%)	1 (3%)	4%	100%
13 „sõrmes“	10 (25%)	24 (60%)	15%	100%
19 „jogurti sees“	31 (78%)	5 (13%)	9%	100%

Tabelis 7 on tulemused 6 pildi kohta, mille suunavale küsimusele vastasid täiskasvanud üheselt sisekohaväljendiga. Sellest tabelist on näha, et kolme pildi puhul kasutasid peaaegu kõik lapsed sarnaselt täiskasvanutega sisekohaväljendit. Kolme pildi puhul aga kasutasid vähemalt viis last ka väliskohaväljendit. Kõige rohkem varieerusid ja erinesid täiskasvanute vastustest laste vastused 13. pildi puhul, kus 24 last kasutas väliskohaväljendit ja vaid 10 last sisekohaväljendit.

Suur osa lapsi vastas sarnaselt täiskasvanutega sisekohaväljendiga 11. küsimusele „Kus kingitused on?“ – 22 last vastas „koti sees“, 14 last „kotis“. Sarnaselt vastasid lapsed ja täiskasvanud sisekohaväljendiga ka 9. küsimusele „Kus mängukoer on?“ – „sussi sees“, ja 19. küsimusele „Kus lusikas on?“ – „jogurti sees“. Nende väljendite kirjeldus on lähedalt seotud sisekohasemantika tuumiktähendusega, see tähendab, et objekt asetseb mingi anuma sees. Täiskasvanute ja laste erinevus eeltoodud väljendites oli see, et lapsed kasutasid rohkem postpositsiooni, täiskasvanud nii postpositsiooni kui käänat.

Loetletud väljendite semantika on sarnane olukorraga, kus õunad on kausis, st objekt asetseb mingi anuma sees. Nii korea, inglise kui eesti keel tõlgendavad seda olukorda sarnaselt. Lastele ei valmistanud nende olukordade (st piltide, kus objekt asetseb anuma sees) kirjeldamine raskusi, mis tuleneb tõenäoliselt sellest, et väljendi kirjeldus on lähedalt seotud sisekohasemantika tuumiktähendusega.

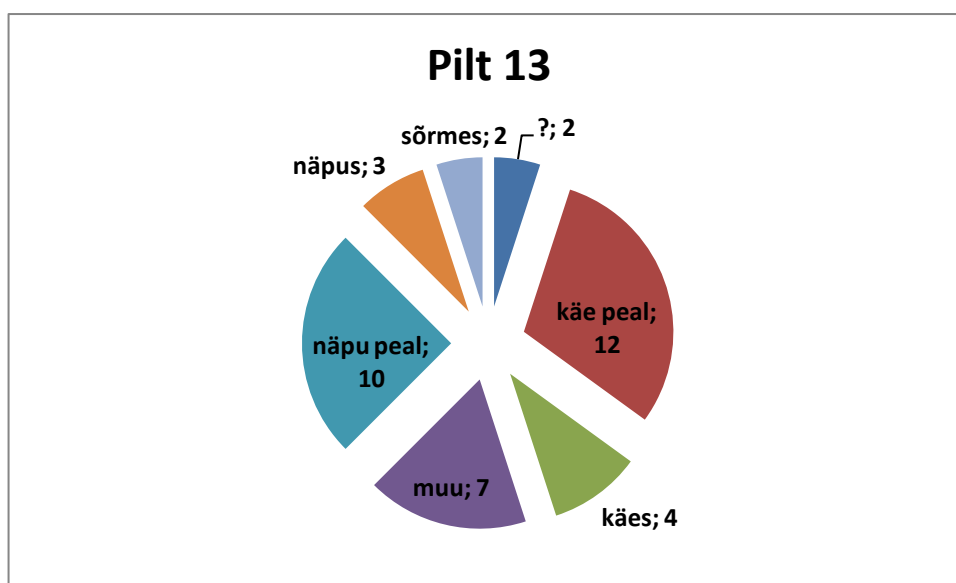
Väljend „laps on vannis“ (5. pilt) on veidi erinev eespool toodud sisekohaväljenditest. Katse tulemused näitasid, et peaaegu kõik lapsed vastasid sarnaselt täiskasvanutega, et „laps on vannis“. Võib oletada, et lapsed on seda väljendit palju kuulnud, kuna teiste sisekohaväljendite juures kasutasid lapsed pigem postpositsiooni, aga siin sarnaselt täiskasvanutega käänat ehk selle konkreetse väljendi kinnistunud vormi.

Enamus lapsi vastas 5. küsimusele inessiiviga:

5. Tita on ...
- a. vannis (36 last)
 - b. vanni sees (2 last)
 - c. vee sees (1 laps)
 - d. pesus (1 laps)

Väga palju varieerusid laste vastused väljendite puhul, mis tõenäoliselt pole sisendkeeles nii sagedased ja/või mille semantika pole nii lähedalt seotud sisekohasemantika tuumiktähendusega. Need väljendid on laiendatud tähendusega ja nende väljendite puhul erinesid laste vastused täiskasvanute vastustest. 13. küsimusele

„Kus sõrmus on?“ vastasid kõik täiskasvanud „sõrmes“, kuna see on keeles kinnistunud väljend. Laste vastused aga varieerusid ulatuslikult ning vaid üksikud vastasid kinnistunud väljendiga, mis näitab, et nad ei olnud seda väljendit veel omandanud. Sellele viitab ilmselt ka see, et kolm last kasutasid sünonüümi „näpus“, mitte kinnistunud väljendit. Lapsed vastasid 13. küsimusele „Kus sõrmus on?“ enamasti väliskohaväljendiga (kokku 60%, vt joonis 1).

Joonis 1. Vastusevariandid 13. küsimusele „Kus sõrmus on?“. Sektordiagrammis on „muu“ all 1) vastused, mida ütles 2 last: „sõrme otsas“, „sõrme peal“ 2) vastused, mida ütles üks laps: „sõrme küljes“, „käte otsas“, „kätte“. Kuigi üksikud lapsed vastasid „sõrmes“ või „näpus“ on mõlemad diagrammil toodud, kuna mõlemat võib pidada korrektseks vastuseks, erineb vaid lekseemi kasutus.

Eesti keele väljend „sõrmus on sõrmes“ on laiendatud tähendusega, kuna sõrmus ei ole sõrme sees, vaid sõrm on hoopis sõrmuses. Korea ja inglise keeles tõlgendatakse seda olukorda erinevalt. Inglise keeles kasutatakse väliskohaväljendit *ring on finger* ‘sõrmus sõrme peal’, korea keeles väljendatakse seda kategooria *kkita* abil, mis tõlgituna tähendab „tihedalt kinnitunud“. Selles küsimuses tõlgendavad inglise, korea ja eesti keel ruumisemantikat erinevalt ja esines ka suurem variatsioon laste tulemustes.

7. küsimusele „Kus müts on?“ vastasid kõik täiskasvanud „peas“, mis näitab, et see on keeles kinnistunud väljend. 38 last 40st vastasid samuti „peas“, mis näitab, et nad on

selle väljendi omandanud. Huvitav on, et see väljend on sarnase semantikaga nagu eelnev „sõrmus on sõrmes“, kuid ilmselt kuulevad ja kasutavad lapsed väljendeid „müts on peas“ ja „pane müts pähe“ palju rohkem kui „sõrmus on sõrmes“ või „pane sõrmus sõrme“. Vaid kaks last vastas „pea peal“ – nemad polnud väljendit „müts on peas“ veel täiel määral omandanud.

Kirjeldatud olukord on väga sarnane eelmisega, mille puhul eesti keeles kasutatakse sisekohaväljendit seal, kus inglise keeles väliskohaväljendit ja korea keeles hoopis erinevaid kategooriaid. Kui eesti keeles kasutatakse väljendites „sõrmus on sõrmes“ ja „müts on peas“ sisekohaväljendit ning inglise keeles väliskohaväljendit – *ring on finger* ‘sõrmus sõrme peal’ ja *hat on head* ‘müts pea peal’, siis korea keeles on olukorra, kus müts on peas, väljendamiseks eraldi kategooria *ssuta*, mis tõlgituna tähendab „riided pea peal“. Niisiis käsitleb inglise ja korea keel seda olukorda sarnaselt, kuid eesti keel erinevalt. Erinevalt eelmisest väljendist „sõrmus on sõrmes“, kus inglise, korea ja eesti keel käsitlesid seda olukorda erinevalt, ja mis valmistas lastele raskusi, tõlgendavad inglise ja korea keel olukorra, kus müts on peas, ruumisemantikat sarnaselt, ning see ei valmistanud ka katses osalenud lastele raskusi.

Sisekohaväljendite puhul vastasid lapsed enamasti õigesti, st kasutasid nendes lauses sisekohaväljendit, mitte väliskohaväljendit, kuid esines palju lekseemi varieerumist. Kõige keerulisem oli lastele 13. pilt, millele vastas õigesti (st sisekohaväljendiga) ainult viis last (kaks last vastas „sõrmes“, kolm last „näpus“, mis on „sõrmes“ sünonüüm). Kui täiskasvanud kasutasid peaaegu kõikide lausete puhul käänat, siis lapsed kasutasid 1/3 lauses ka postpositsiooni.

3.3. Varieerumine sise- ja väliskohaväljendite vahel

Sise- ja väliskohaväljendite varieerumise peatükis on käsitletud neid lauseid, kus täiskasvanute vastused varieerusid sise- ja väliskohaväljendite vahel. Kõigepealt on esitatud tabel (vt tabel 8), kus on pildinumbrid, millele osad täiskasvanud vastasid sise-, osad väliskohaväljendiga. Vastavalt on toodud täiskasvanute ja laste vastuste

jagunemine pilthaaval. Siin tabelis oli vajalik esitada ka täiskasvanute vastused, et laste tulemused oleksid võrreldavad.

Tabelis 8 on esitatud need pildinumbrid, kus täiskasvanute vastustes esines nii sise- kui väliskohaväljendeid. Sellele järgnevad laste ja täiskasvanute tulemused, kus juba keelenormis on varieerumist. Seega tekib küsimus, kas laste keelekasutus varieerub sarnaselt täiskasvanute omaga. Tulemused on esitatud vaid protsentide kujul, kuna laste ja täiskasvanute tulemused pole arvuliselt võrreldavad, sest täiskasvanuid ja lapsi ei osalenud katses võrdne arv – katses osales 40 last ja 20 täiskasvanut. Pildinumbrile on lisatud täiskasvanute sagedasim sisekohaväljendiga vastus ja sagedasim väliskohaväljendiga vastus, mis olid laste katses eeldatud vastusteks.

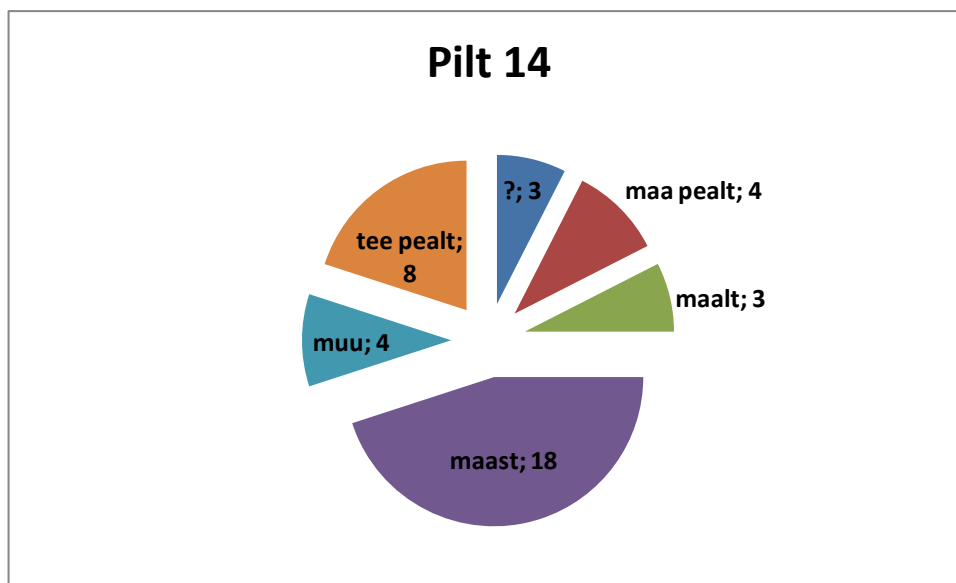
Tabel 8. Sise- ja väliskohaväljendiga pildid lähtuvalt täiskasvanute vastustest: laste ja täiskasvanute vastuste varieerumine sise- ja väliskohaväljendite vahel.

SISE- JA VÄLISKOHAVÄLJENDIGA PILDID	TÄISKASVANUTE VASTUSED		LASTE VASTUSED	
Pildinumber koos eeldatud vastustega	Sisekoha- väljendid	Väliskoha- väljendid	Sisekoha- väljendid	Väliskoha- väljendid
1 „järves“, „vee peal“	60%	40%	73%	10%
3 „pudru sees“, „pudru peal“	20%	80%	25%	72%
8 „käes“, „peo peal“	40%	60%	48%	50%
14 „korjab maast kive“, „korjab tee pealt kive“	45%	35%	50%	43%
15 „peopesas“, „käte peal“	65%	35%	30%	68%
18 „riiulis“, „riiulil“	85%	15%	20%	65%

Tabelist 8 on näha, et kokku oli selliseid lauseid 6, mille puhul täiskasvanud kasutasid nii sise- kui väliskohaväljendit. On näha ka, et mõne pildi puhul varieerus täiskasvanute ja laste keelekasutus sarnaselt, seda 3., 8. ja 14. pildi puhul. Kuid teiste piltide puhul olid laste ja täiskasvanute tulemused väga erinevad. Nii näiteks kasutasid täiskasvanud pildi 15. pildi puhul „Kus kutsa tudub?“ sisekohaväljendit 65%,

väliskohaväljendit 35%, kuid lapsed vastupidi – sisekohaväljendit 30% ja väliskohaväljendit 68%. Sageli tuleneb varieerumine ka lekseemi valikust.

3. küsimuse puhul varieerusid laste ja täiskasvanute vastused sarnaselt. Lapsed vastasid sarnaselt täiskasvanutega enamasti väliskohaväljendiga „pudru peal“, aga umbes 20% ka sisekohaväljendiga „pudru sees“. Täiskasvanud kasutasid ainult lekseemi „puder“, kuid lapsed ka teisi lekseemi, üksikud lapsed vastasid veel „söögi peal“, „taldriku peal“, „siin peal“, „topsi sees“ ja „peidus“. 14. küsimusele „Mida poiss teeb?“ vastasid täiskasvanud võrdselt nii väliskohaväljendiga („otsib tee pealt kive“) kui sisekohaväljendiga („otsib maast kive“). Sõltuvalt lekseemist võib ruumisemantikat siin kujutada nii või naa. Lapsed vastasid 14. küsimusele enamasti elatiiviga (vt joonis 2).

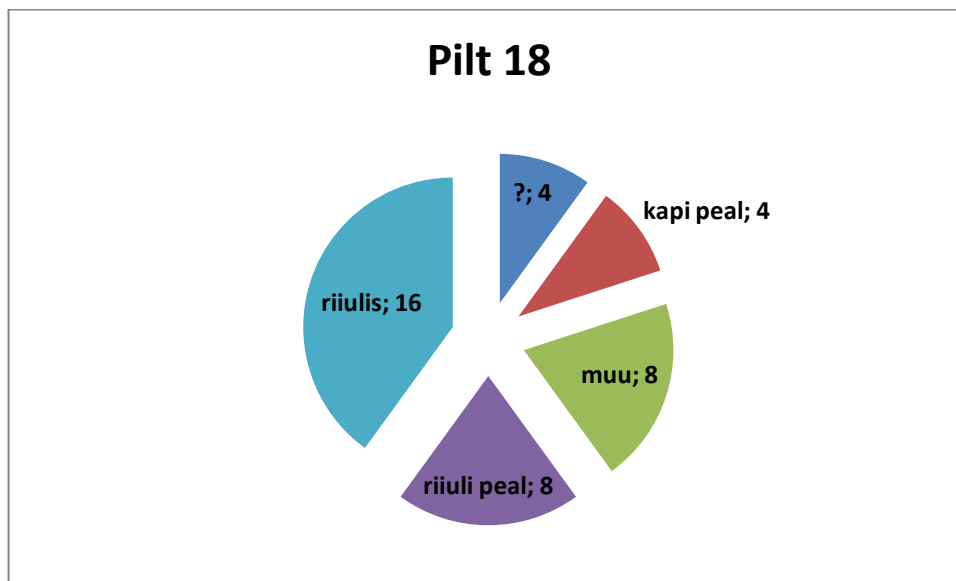
Joonis 2. Vastusevariandid 14. küsimusele „Mida poiss teeb?“. „Korjab kive ...“ Sektordiagrammis on „muu“ all vastused, mida ütles üks laps: „tänavaga pealt“, „õues“, „õuest“, „kodust“.

Kui teiste küsimuste puhul kaldusid lapsed pigem postpositsiooni kasutama, siis selle küsimuse puhul kasutasid lapsed rohkem käänat. Huvitav on ka see, et nende küsimuste puhul, kus täiskasvanute vastused varieerusid, vastasid lapsed pigem väliskohaväljendiga, siin aga sisekohaväljendiga, see aga on lekseemist tingitud. Ilmselt polnud see väljend laste jaoks sel hetkel nii aktuaalne, kuna katse tehti talvel. Siinkohal

polnud oluline lapse vanus, kõikides vanuserühmades kasutati nii välis- kui sisekohaväljendeid.

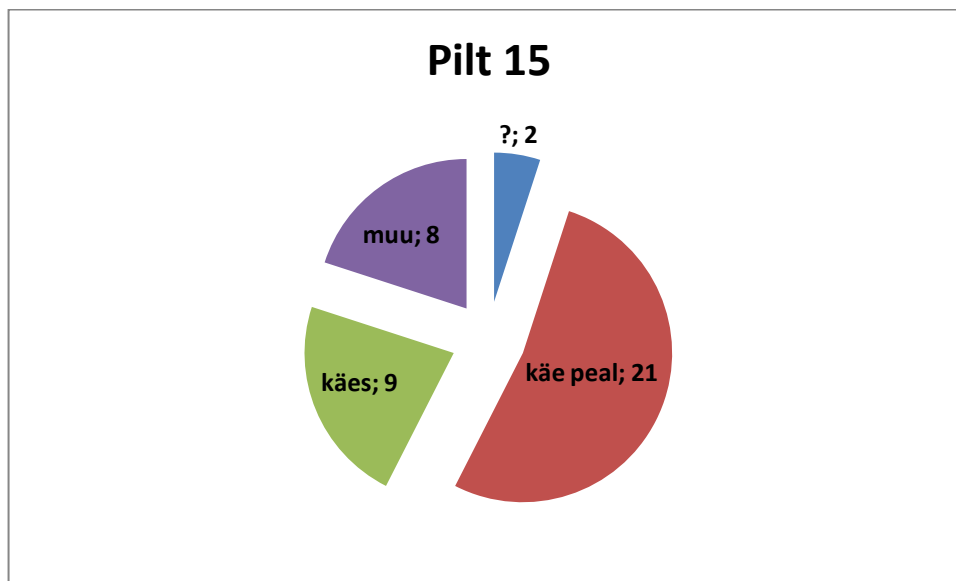
Üle poole (60%) täiskasvanutest vastas 1. küsimusele „Kus luik ujub?“ sisekohaväljendiga. Kõige sagedasem vastus oli „vees“, aga vastati ka „järves“, „meres“, „tiigis“. 40% täiskasvanuid vastas väliskohaväljendiga, siingi esines lekseemi varieerumist – kõige rohkem vastati „vee peal“, kuid vastati ka „järvel“. Lapsed vastasid enamasti sisekohaväljendiga (73%), kõige sagedasem vastus oli samuti „vees“, vaid 10% lastest vastas väliskohaväljendiga. Neli last vastas „vee peal“. Üksikud lapsed vastasid „vee all“, „vee sees“, „järves“, „vannis“ ja „vette“.

Enamus (85%) täiskasvanuid vastas 18. küsimusele „Kus raamatud on?“ sisekohaväljendiga „riiulis“, kuid paar täiskasvanut vastas ka väliskohaväljendiga „riiulil“. Korrektne on nii „riiulis“ kui „riiulil“ (ÕS 2013), mis erineb eespool kirjeldatud väljendist „sõrmus on sõrmes“, kuna selle puhul on lubatud vaid sisekohakääne. On oluline mainida, et korrektne keelekasutus ja tegelik kasutus ei ole alati vastavuses – lapsekeele uurimise seisukohalt on kasulikum vaadata, kuidas täiskasvanud tegelikult räägivad, mitte lähtuda õigekeelsussõnaraamatust, kuna laste sisendkeeleks on just täiskasvanute keelekasutus. Lapsed vastasid 18. küsimusele peaaegu võrdselt nii sise- kui väliskohaväljendiga (vt joonis 3).

Joonis 3. Vastusevariandid küsimusele „Kus raamatud on?“. Sektordiagrammis on „muu“ all vastused, mida ütles üks laps: „riiulites“, „sahtlis“, „riiulite peal“, „enda kohas“, „kapi otsas“, „kapil“, „kapis“, „riiuli otsas“.

Erinevaid vastuseid esines kõikides vanuserühmades. See näitab, et laste jaoks pole väljend „raamatud on riiulis“ veel kinnistunud väljend, nad tuletavad vastuse loovalt, käsitledes seda väljendit sarnaselt objektiga, mis asub horisontaalpinna peal (näiteks „laua peal“). Katse tulemustes oli ka neid vastuseid, mis varieerusid nii täiskasvanute kui laste seas, kuid nende väljendite puhul pole tegu laiendatud tähendusega, vaid vähemesinevate olukordadega. 15. küsimusele „Kus kutsa tudub?“ vastasid täiskasvanud 13 korral 20st sisekohaväljendiga „peos“, „peopesas“, „pihus“ ja 7 korral 20st ka väliskohaväljendiga „käte peal“, „peopesal“. Suur osa lapsi vastas 15. küsimusele postpositsiooniga *peal* (vt joonis 4).

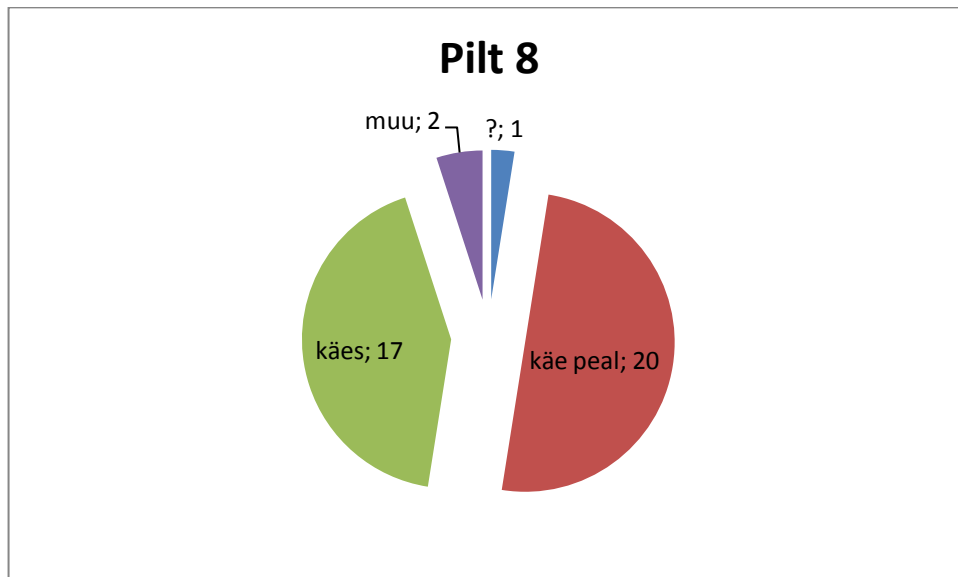

Joonis 4. Vastusevariandid küsimusele „Kus kutsa tudub?“. Sektordiagrammis on „muu“ all vastused, mida ütles üks laps: „kätēs“, „kätu sees“, „näppude peal“, „näpu peal“, „peos“, „pesas“, „käte otsas“, „käte peal“.

Lapsed tuletasid vastuse loovalt ja samas toetusid nad olemasolevatele teadmistele. Lekseemi „peopesa“ ükski laps ei kasutanud. Paljud üle kolmeaastased analüüsisid olukorda rohkem – nemad vastasid sagedamini väliskohaväljendiga, mis on konkreetset selle seda pilti vaadates semantiliselt täpsem. Paljud alla kolmeaastased lapsed aga ei analüüsinud olukorda. Nad vastasid sisekohaväljendiga „käs“, mis on nende jaoks selle lekseemiga sagedasem kasutus, st tavaliselt on mingi asi käs, mitte käe peal. Samamoodi oli ka pildiga, kus oli kujutatud magneteid külmkapi peal – lapsed on harjunud lekseemiga „külmkapp“ kasutama pigem sisekohaväljendit „külmkapis“, kuigi see ei kirjelda semantiliselt täpselt olukorda. Lapsed kasutasid ka väljendit „käs“ seal, kus see ei kirjelda semantiliselt täpselt olukorda. *Midagi käs hoidma* ei kirjelda 15. pildi olukorda semantiliselt täpselt – pildil lamas koer poolsuletud peopesas, kuid *käs hoidmine* tähendab peopesa suletust.

15. küsimuse „Kus koer tudub?“ vastused olid erinevad 8. küsimuse „Kus lill on?“ vastustest. 15. pildi puhul oli pihk poolsuletud, 8. pildi puhul aga avatud, seega oli eeldatud, et 15. küsimuse puhul kasutatakse sisekohaväljendit „peopesal“, 8. küsimuse puhul väliskohaväljendit „peopesal“. Küsimusele „Kus lill on?“ vastasid täiskasvanud enamasti väliskohaväljendiga. Väliskohaväljendiga vastates kasutati enamasti lekseemi

„pihk“ – „peo peal“, sisekohaväljendit kasutades lekseemi „käsi“ – „käes“. Lapsed lekseemi „pihk“ ei kasutanud. Lapsed vastasid 8. küsimusele peaaegu võrdselt nii sise- kui väliskohaväljendiga (vt joonis 5).

Joonis 5. Vastusevariandid küsimusele „Kus lill on?“. Sektordiagrammis on „muu“ all vastused, mida ütles üks laps: „kätte“, „tädi pääl“.

Lapsed kasutasid nii välis- kui sisekohaväljendiga vastates peaaegu alati lekseemi „käsi“. Täiskasvanud eristasid seda, kas pihk on avatud või (pool)suletud, kuid lapsed seda eristust ei teinud. Lausete puhul, kus täiskasvanud vastasid nii sise- kui väliskohaväljendiga, esines laste vastuste seas kõige suurem varieerumine nii lekseemi kui vormi valiku vahel. Kõige suurem erinevus laste ja täiskasvanute vastuste vahel oli 1., 15. ja 18. pildi puhul, kus laste ja täiskasvanute tulemused olid praktiliselt vastupidised. 1. pildi kirjeldamisel kasutasid lapsed enamasti sisekohaväljendit ja väga vähe väliskohaväljendit (10%), täiskasvanud aga välis- ja sisekohaväljendit võrdselt (60% ja 40%). 15. pildi kirjeldamisel kasutasid täiskasvanud 65% sisekohaväljendit, samas kui lapsed vaid 30%. 18. pildi kirjeldamisel kasutasid täiskasvanud 85% sisekohaväljendit, samas kui lapsed vaid 20%. Suurim varieerumine oli laste vastustes seal, kus olid suuremad erinevused ümbritsevas keeles ja mille puhul polnud tegemist tavapäraste väljenditega.

3.4. Laste tulemused vanuserühmade lõikes

Katses osales 40 last, kes vanuse järgi jagunesid nooremaks vanuserühmaks (21 last vanuses 2;8–3;5) ja vanemaks vanuserühmaks (19 last vanuses 3;6–4;5). Analüüsi käigus selgus, et ühelt poolt olid sarnased noorema vanuserühma laste tulemused ja teiselt poolt vanema vanuserühma laste tulemused. Seejärel nimetati rühmad nooremaks ja vanemaks vanuserühmaks, st 1. rühmaks ja 2. rühmaks. Järgnevalt on esitatud tabel 9, kus on toodud 1. rühma, 2. rühma ja täiskasvanute koondtulemused, st välis- ja sisekohaväljendite osakaal kõikidest vastustest. Samuti on esitatud nende vastuste osakaal, kus ei kasutatud kohaväljendit või ei osatud küsimusele vastata.

Tabel 9. 1. rühma, 2. rühma ja täiskasvanute koondtulemused. 1. rühm, N = 441. 2. rühm, N = 399. Täiskasvanud, N = 370.

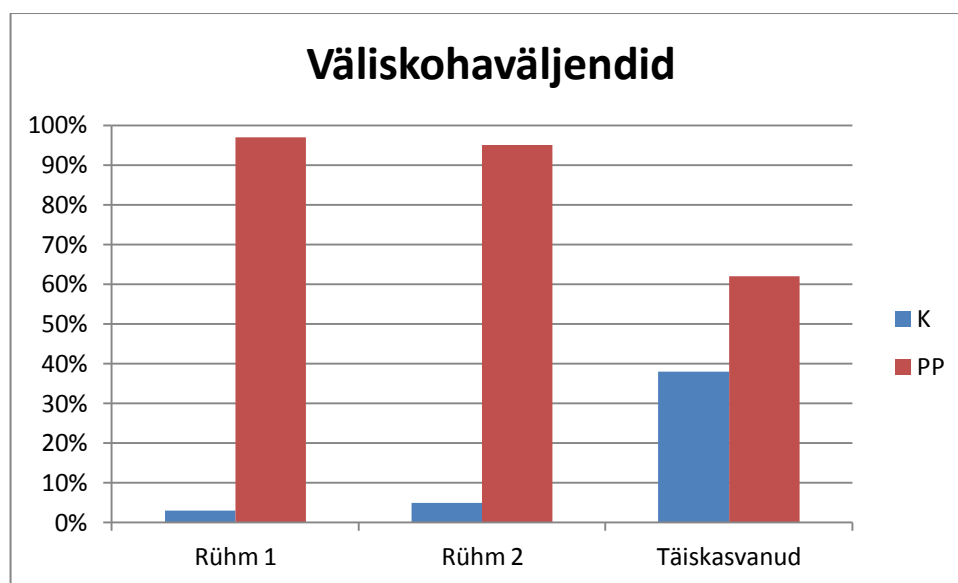
KOONDTULEMUSED	1. RÜHMA VASTUSED	2. RÜHM VASTUSED	TÄISKASVANUTE VASTUSED
Väliskohaväljendid	42%	52%	51%
Sisekohaväljendid	40%	37%	43%
Ei osanud vastata/ei kasutanud kohaväljendit	18%	11%	6%
Kokku	100%	100%	100%

1. rühm kasutas sise- ja väliskohaväljendeid peaaegu võrdselt. 2. rühm sarnanes rohkem täiskasvanutega – 2. rühm kasutas väliskohaväljendeid märksa rohkem kui sisekohaväljendeid. Seal, kus 1. rühm kasutas pigem sisekohaväljendeid, kasutas 2. rühm väliskohaväljendeid ja seda just väljendite puhul, mille tähendus on laiendatud. 2. rühma vastused olid sarnasemad täiskasvanute omadega. Näiteks pildil, kus oli kujutatud lille avatud peopesal, vastas 1. rühm enamasti sisekohaväljendiga („käes“), mis pole semantiliselt täpne, kuid mis on laste jaoks tavapärasem kasutus, st tavaliselt ei ole asi „käte peal“, vaid „käes“. Seevastu 2. rühm vastas enamasti väliskohaväljendiga „käte peal“, mis kirjeldab konkreetsel pildil kujutatud olukorda täpsemini – pihk oli

avatud, mitte suletud. 2. rühm, st vanemad lapsed analüüsisid pilti rohkem ja kasutasid väljendit, mis pole nii sage. Oli ka laiendatud tähendusega väljendeid, kus kõikide rühmade lõikes esines suur varieerumine. Näiteks valmistasid kõikidele lastele raskusi väljendid „sõrmus on sõrmes“ ja „raamatud on riulis“. Tabelis 10 ja joonisel 6 on toodud käände ja postpositsiooni osakaal 1. rühma, 2. rühma ja täiskasvanute väliskohaväljendiga vastustes.

Tabel 10. Käände ja postpositsiooni osakaal väliskohaväljendiga lausetes. 1. rühm, N = 187. 2. rühm, N = 206. Täiskasvanud, N = 187.

VÄLISKOHAVÄLJENDID	1. RÜHMA VASTUSED	2. RÜHMA VASTUSED	TÄISKASVANUTE VASTUSED
Kääne	3%	5%	37%
Postpositsioon	97%	95%	63%
Kokku	100%	100%	100%

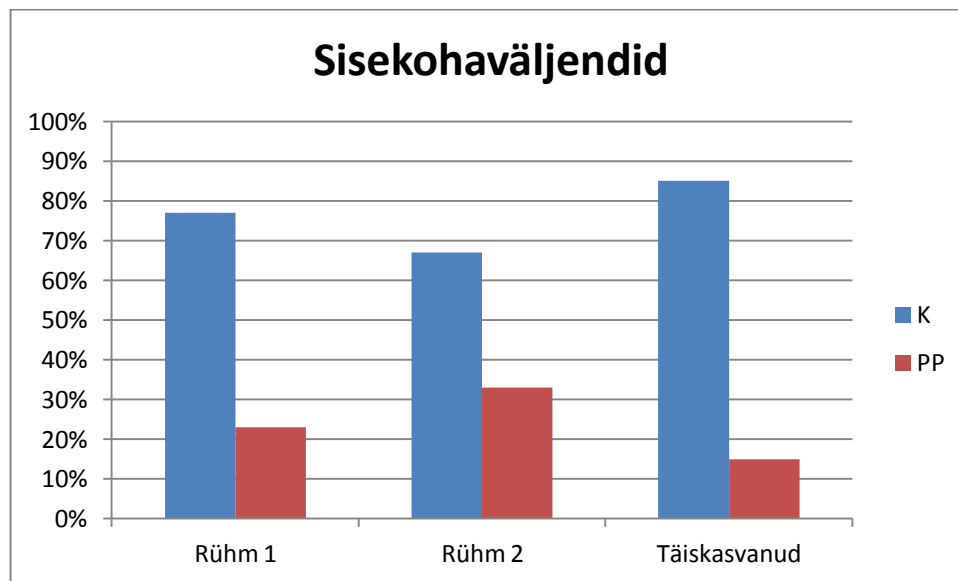
Joonis 6. Käände ja postpositsiooni osakaal väliskohaväljendiga lausetes. 1. rühm, N = 187. 2. rühm, N = 206. Täiskasvanud, N = 187.

Väliskohaväljendites olid mõlema laste rühma vastused väga sarnased, erinedes oluliselt täiskasvanute vastustest. Lapsed kasutasid peaaegu alati postpositsiooni, täiskasvanud aga palju ka käänat (37%). Vanemad lapsed ehk 2. rühm kasutas käänat

veidi rohkem kui nooremad lapsed ehk 1. rühm – 1. rühmas kasutas väliskohaväljendiga vastates käänat kuus last, 2. rühmas üheksa last. Näiteks vastas kaks vanema vanuserühma last 12. küsimusele „Kus tüdruk pikutab?“ – „madratsil“, kuid neli noorema vanuserühma last vastas samale küsimusele hoopis sisekohaväljendiga – „voodis“, samas kui ülejäänud lapsed kasutasid vastates väliskohaväljendit ja postpositsiooni. Kokku kasutasid lapsed väliskohaväljendiga vastates käänat 15 korral. Noorema vanuserühma lapsed vastasid „põsel“, „laual“, „seinal“, „ninale“, „pudrul“ ja „taldrikul“, vanema vanuserühma lapsed vastasid „madratsil“ (2 last), „maalt“ (3 last), „ninale“, „põsel“, „kapil“ ja külmkapil“. Tabelis 11 ja joonisel 7 on toodud käände ja postpositsiooni osakaal 1. rühma, 2. rühma ja täiskasvanute sisekohaväljenditega vastustes.

Tabel 11. Käände ja postpositsiooni osakaal sisekohaväljendiga lausetes. 1. rühm, N = 171. 2. rühm, N = 141. Täiskasvanud, N = 159.

SISEKOHAVÄLJENDID	1. RÜHMA VASTUSED	2. RÜHMA VASTUSED	TÄISKASVANUTE VASTUSED
Kääne	77%	66%	85%
Postpositsioon	23%	34%	15%
Kokku	100%	100%	100%

Joonis 7. Käände ja postpositsiooni osakaal sisekohaväljendiga lausetes. 1. rühm, N = 171. 2. rühm, N = 141. Täiskasvanud, N = 159.

Sisekohaväljendites sarnanesid nooremad lapsed rohkem täiskasvanutega, kasutades enam käänat. Sisekohaväljendite puhul erinesid kahe vanuserühma vastused teineteisest rohkem kui väliskohaväljendite puhul. Need laused, mille puhul nooremad lapsed vastasid sisekohaväljendiga ja vanemad lapsed väliskohaväljendiga, on sisendkeeles tõenäoliselt vähem esinevad, ja nooremad lapsed vastasid sagedasema väljendiga, vanemad lapsed analüüsisid olukorda rohkem. 1. rühma seas esines võrreldes 2. rühmaga rohkem seda, et laps ei osanud vastata või ei kasutanud vastates kohaväljendit.

Huvitav erinevus oli see, et 1. rühma laste vastustes esines hääldust *pääl* (1. rühm kasutas 17 korral, 2. rühm sellist hääldust ei kasutanud). Kokku kasutas postpositsiooni *peal* asemel hääldust *pääl* 6 last, kes kõik olid vanuses alla 3;5. See võib tuleneda sisendkeelest, kuid põhjus, miks vanemad lapsed sellist sõna ei kasutanud, võib olla ka see, et vanemad lapsed juba standardiseerivad oma keelt/hääldust, st võib-olla on nad rohkem mõjutatud kaaslaste ja kasvatajate keelest. Põhjuste analüüsimiseks oleks rohkem andmeid vaja, mis ületaksid selle uurimuse mahtu.

Kokkuvõttes kasutas 1. rühm peaaegu võrdselt nii välis- kui sisekohaväljendeid, 2. rühm aga rohkem väliskohaväljendeid nagu täiskasvanudki. Väliskohaväljendite puhul olid 1. rühm ja 2. rühm väga sarnased, erinedes olulisel määral täiskasvanutest – lapsed

kasutasid enamasti ainult postpositsioone, kuid täiskasvanud üle 1/3 ka käändeid. Sisekohaväljendites sarnanesid nooremad lapsed ehk 1. rühm rohkem täiskasvanutega, kasutades käänet 77%, samas kui vanemad lapsed ehk 2. rühm kasutas käänet 66%.

3.5. Tulemuste kokkuvõte

Laiendatud tähendusega väljendite puhul, mida lapsed on tõenäoliselt vähem kuulnud, kasutasid lapsed väga tihti väliskohaväljendeid, eelistades neid sisekohaväljenditele. Esines ka väljendeid, kus tuli kasutada väliskohaväljendit, aga laps kasutas sisekohaväljendit, näiteks vastati „külmkapi peal“ asemel „külmkapis“.

Esines väljendeid, kus nii laste kui täiskasvanute vastustes varieerus sise- ja väliskohaväljendite kasutus. Need on reeglina väljendid, mis pole igapäevakeeles nii sagedased, näiteks „kutsa tudub peopesas“ ja „lill on peopesal“. Nende piltide kirjeldamisel tuletasid lapsed vastused loovalt. Nendes vastustes esines ka suur lekseemi varieerumine nii täiskasvanute kui laste seas.

Need küsimused, millele täiskasvanud vastasid sarnaselt, kuid lapsed erinevalt, eeldasid vastuseks samuti laiendatud tähendusega väljendeid, mida laps pole veel omandanud, kuid mis on keeles selgelt kinnistunud, näiteks „sõrmus on sõrmes“. Veidi erinev on väljend „raamatud on riulis“, kus on lubatud ka väliskohaväljendi kasutus – „raamatud on riulil“. Käesoleva töö katsest ilmnes, et täiskasvanud kasutasid pigem sisekohaväljendit „riulis“, samas kui 38% lastest kasutas ka väliskohaväljendit. Nende küsimuste puhul esines laste vastustes samuti suur lekseemi varieerumine. Need küsimused, millele nii täiskasvanud kui lapsed vastasid sarnaselt, olid keeles sagedamini kasutatavad väljendid, mille kirjeldus on lähedalt seotud kohaväljendi tuumiktähendusega. Need on näited, mis paigutuvad selgemalt ühte või teise kategooriasse, näiteks „laua peal“, „koti sees“.

Vanus laste vastustes selget rolli ei mänginud. Oli lapsi, kes kasutasid kogu katse lõikes kas teatud tüüpi väljendeid (ainult väliskohaväljendeid ja postpositsiooni), vastasid väärtalt, ei osanud paljudele küsimusele vastata; aga oli ka lapsi, kelle vastused sarnanesid rohkem täiskasvanute omadega ning kelle lekseemivalik oli mitmekesisem.

Küll aga erinesid teatud aspektides nooremad (1. rühm) ja vanemad (2. rühm) lapsed. 1. rühma lapsed kasutasid võrreldes 2. rühma lastega väliskohaväljendeid märksa rohkem kui sisekohaväljendeid, st vanema rühma tulemused sarnanesid rohkem täiskasvanute tulemustega. Seda just laiendatud tähendusega väljendites, mille puhul vanemad lapsed vastasid semantiliselt „täpsemini“ kui nooremad lapsed.

Esimene hüpotees oli, et vanemate laste keelekasutuses esinev variatsioon sarnaneb täiskasvanute keelekasutuses esineva variatsiooniga. See hüpotees leidis kinnitust. Vanemad lapsed kasutasid sarnaselt täiskasvanutega umbes 51% väliskohaväljendeid, samas kui nooremad lapsed 42%. Nendes lausetes, kus nooremad lapsed kasutasid pigem sisekohaväljendeid, kasutasid vanemad lapsed sarnaselt täiskasvanutega väliskohaväljendeid ja seda just laiendatud tähendusega väljendite puhul. Vanemad lapsed kirjeldasid konkreetsemalt pildi peal kujutatud olukorda, mille puhul nooremad lapsed kasutasid harjumuspäraseid väljendeid (vt tabel 8).

Teine hüpotees oli, et väliskohaväljendite vormivaliku puhul varieeruvad vanemate laste tulemused sarnaselt täiskasvanute tulemustega. See hüpotees ei leidnud kinnitust. Nii nooremad kui vanemad lapsed kasutasid väliskohaväljendiga vastates vähemalt 95% postpositsiooni ja käändeid umbes 5% ning seega ei sarnanenud vanemate laste tulemused täiskasvanute omadega. Kui täiskasvanud eelistasid väliskohaväljendites postpositsioone (63%), siis laste jaoks oli postpositsioon peaaegu ainus valik (vt tabel 10 ja joonis 6).

Kolmas hüpotees oli, et sisekohaväljendite puhul varieeruvad nii nooremate kui vanemate laste tulemused sarnaselt täiskasvanute tulemustega. See hüpotees ei leidnud kinnitust. Ka sisekohaväljendites oli näha laste vastustes postpositsioonide eelistamist, kuna lapsed kasutasid postpositsioone rohkem kui täiskasvanud. Nooremad lapsed kasutasid võrreldes vanemate lastega veelgi rohkem käänat, mis oli täiskasvanute tulemustega sarnasem. (vt tabel 11 ja joonis 7).

Kokkuvõte

Eesti keeles ei ole seni kohaväljendite kasutamist või omandamist lastekeeles uuritud, mis oli ka üks põhjus, miks autor selle teema valis. Käesolevas töös uuriti 2;5–4;5aastaseid lapsi. Töös tehti eelkatse 20 täiskasvanuga, mille põhjal püstitati hüpoteesid laste katse jaoks. Sellele järgnes katse 40 lapsega. Täiskasvanute vastuseid võrreldi laste omadega. Esimene uurimisküsimus oli, kuidas laste keelekasutuses esinev sise- ja väliskohaväljendite variatsioon sarnaneb täiskasvanute keelekasutuses esineva sise- ja väliskohaväljendite variatsiooniga. Teine uurimisküsimus oli, kas lapsed kasutavad rohkem postpositsioone või käändeid. Kolmas uurimisküsimus oli, kuidas vanus mõjutab laste keelekasutust.

Kohaväljenditega väljendatakse nii konkreetseid kui metafoorilisi tähendusi. Töös oli keskendunud konkreetsete tähenduste kasutamisele. Ruumiväljendite süsteemi omandamine on keeruline, kuna keeles on mitu vormi ja tähenduse erinevust ruumisemantika kirjeldamiseks. See on eesti keele juures väga huvitav ja oli ka üks põhjus, miks autor selle teema valis. Töös uuriti ühe aspektina, kuidas laste keelekasutus varieerub käände ja postpositsiooni kasutuse vahel, mida võrreldi täiskasvanute vastustega. Täiskasvanute keelekasutuse varieerumisest on kirjutanud Jane Klavan, kelle uurimuse tulemuseks oli, et lauses kasutatud verb ja erinevad objekti omadused mõjutavad oluliselt valikut käände ja postpositsiooni vahel.

Bowerman ja Choi kirjutasid 1991. aasta ja 2003. aasta artiklis, et laste varajased ruumisõnade tähendused on keelespetsiifilised, mis leidis ka käesolevas töös kinnitust. Oma 2003. aasta artiklis võrdlesid Bowerman ja Choi inglise ja korea keele ruumisõnu, mida ka siinses töös käsitleti. Eesti keele võrdlusest inglise ja korea keelega ilmnas, et ruumi väljendamisel on korea, inglise ja eesti keeles ühiseid jooni, aga ka palju erinevusi. See näitab, et ruumisemantika on mitmeti tõlgendatav. Ka eesti keeles on teatud väljendid, mis on keelespetsiifilised. Töö analüüsi-osas selgus, et väljendites, kus eesti keel erineb inglise ja korea keelest, esines laste keelekasutuses ka kõige rohkem

varieerumist sise- ja väliskohaväljendite vahel. Nende väljendite puhul esineb keeleülest varieerumist ja varieerumist laste keelekasutuses, kuna need väljendid pole tuumiktähendusega nii seotud. Uurimuses selgus, et laste keelekasutus erines täiskasvanute keelekasutusest just nende väljendite puhul, mis pole nii tavapärased, st lapsed on neid tõenäoliselt vähem kuulnud ja kasutanud (nt „sõrmus on sõrmes“, „magnetid on külmkapi peal“). Ilmnes, et väliskohaväljendite puhul kasutasid lapsed peaaegu ainult postpositsioone, samas kui täiskasvanud kasutasid ligi 40% ka käändeid. Sisekohaväljendite puhul kasutasid lapsed sarnaselt täiskasvanutegarohkem käändeid (72%), kuid postpositsioone rohkem kui täiskasvanud.

Uurimuses selgus, et nooremate (2;8–3;5) ja vanemate (3;6–4;5) laste keelekasutus oluliselt ei erinenud. Küll aga ilmnes, et olukordade puhul, mis pole nii tavapärased, analüüsisid vanemad lapsed konkreetset olukorda rohkem ja vastasid semantiliselt täpsemini. Väliskohaväljendite puhul olid nooremate ja vanemate laste vastused väga sarnased, erinedes oluliselt täiskasvanute vastustest. Sisekohaväljendite puhul sarnanesid nii nooremate kui vanemate laste vastused rohkem täiskasvanute vastustega, sealjuures nooremate laste keelekasutuse varieerumine oli täiskasvanute omaga sarnasem.

Uurimuses selgus, et lapsed vanuses 2;8–4;5 oskavad üsna hästi kasutada nii sise- kui väliskohaväljendeid. Kõige paremini olid kinnistunud väliskohaväljendid, mis kirjeldavad olukorda, kus üks objekt asetseb teise peal ehk tuumiktähendusega väljendid. Samuti olid hästi kinnistunud väljendid, mida lapsed tõenäoliselt rohkem kuulevad ja kasutavad (näiteks „müts on peas“). Kõige rohkem valmistasid raskusi laiendatud tähendusega väljendid, mis pole nii tavapärased (näiteks „sõrmus on sõrmes“).

Tulevikus võiks uurida, kas sarnaselt inglise, itaalia, türgi ja serbia-horvaadi keelega omandatakse ka eesti keeles enne *sees* ja siis *peal* (Johnstoni, Slobin 1979). Siin töös see välja ei tulnud, selleks oleks vaja lapsi pikema aja vältel jälgida, lisaks oleks vaja uurida ka nooremaid lapsi ja kasutada korpusuuringut. Tulevikus võiks veel uurida, miks lapsed eelistavad kohaväljendites (eriti väliskohaväljendites) postpositsiooni kasutada. Vastuse võiks saada ka küsimusele, mis vanuses omandatakse erinevad postpositsioonid ja ruumisemantika põhimõisted. Lisaks võiks tulevikus uurida, kuivõrd

palju erineb sisendkeel (täiskasvanud, kes räägivad lastega) täiskasvanute omavahelisest keelest ruumisemantika väljendamisel.

Töö väärtus seisneb ruumisemantika väljendamise põhjalikus uurimuses eestikeelsete laste seas, mille põhjal võiks tulevikus veel mitu uurimust teha. Töö autor sooviks edaspidi uurida, millises järjekorras lapsed ruumisõnu omandavad ja mis seda mõjutab.

Kirjandus

- Argus, Reili 2001.** Morfoloogia areng keele omandamise varasel etapil: kolmikud ja üksik laps. Väikelaps ja tema kasvukeskkond. II : artiklite kogumik/Tallinna Pedagoogikaülikool, kasvatusteaduste teaduskond, lapse uurimise keskus. Tallinn: Tallinna Pedagoogikaülikooli Kirjastus, 90–107.
- Argus, Reili 2004.** Eesti keele käändesüsteemi omandamine: esimestest sõnadest miniparadigmadeni. Emakeele Seltsi aastaraamat. Tallinn: Emakeele Seltsi aastaraamat, 23–48.
- Argus, Reili 2007.** Eesti keele verbi ajamorfoloogia ja aspektilisuse omandamisest. Emakeele Seltsi Aastaraamat. Tartu: Emakeele Selts, 1–20.
- Argus, Reili 2008.** Eesti keele muutemorfoloogia omandamine. Tallinna ülikooli eesti keele ja kultuuri instituut. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus.
- Bates, Elizabeth, Jason C. Goodman 2001.** On the inseparability of grammar and the lexicon: Evidence from acquisition, aphasia and real time processing. Ed. by In M. Tomasello & E. Bates Blackwell Publishers, 134–162.
- Bowerman, Melissa, Soonja Choi 1991.** Learning to express motion events in English and Korean: The influence of language-specific lexicalization patterns. *Cognition* 41, 83–121.
- Bowerman, Melissa, Soonja Choi 2003.** Space under construction: Language specific spatial categorization in first language acquisition. – *Language in Mind: Advances in the study of language and thought*. Ed. by D. Gentner and S. Goldin-Meadow. Cambridge: MIT Press, 387–427.
- Clark, Eve V. 1973.** Non-linguistic strategies and the acquisition of word meanings. *Cognition* 2, 161–182.
- Dasinger, Lisa 1997.** Issues in the acquisition of Estonian, Finnish, and Hungarian: A crosslinguistic comparison. – *The Crosslinguistic Study of Language Acquisition*. ol. 4, 1–86.

- EKK 2007** = Eesti keele käsiraamat. Koostanud Mati Erelt, Tiiu Erelt, Kristiina Ross 2007. *Kolmas täiendatud trükk*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus. Emakeele Seltsi aastaraamat, 51. Tallinn, 170–183.
- Erelt, Mati 2003**. Estonian Language. Tallinn: Estonian Academy Publishers.
- Feist, Michael I., Dedre Gentner 2012**. Multiple Influences on the Use of English Spatial Prepositions: The Case of “in” and “on”. – Cross-disciplinary advances in applied natural language processing: Issues and approaches. Ed. by In C. Boonthum-Denecke, P. M. McCarthy, & T. Lamkin Hershey, PA: IGI Global.
- Johnston, Judith R., Dan I. Slobin 1979**. The development of locative expressions in English, Italian, Serbo-Croatian and Turkish. *Journal of Child Language*, 6: 529–545.
- Klavan, Jane 2012**. Evidence in linguistics: corpus-linguistic and experimental methods for studying grammatical synonymy. *Dissertationes Linguisticae Universitatis Tartuensis* 15. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Parm, Sirli 2013**. Eesti keele ajasõnade omandamine. *Dissertationes Linguisticae Universitatis Tartuensis* 17. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Piaget, Jean 1959**. The Language and Thought of the Child. Psychology Press.
- Slobin, Dan I. 1973**. Cognitive prerequisites for the development of grammar. In *Studies of Child Language Development*. New York NY: Holt, Rinehart, Winston, 175–208.
- Veismann, Ann 2006**. Peale ja pärast. Emakeele Seltsi aastaraamat. Tallinn: Emakeele Selts, 107–183.
- Vihman, Virve-Anneli (ilmumas)**. An individual path to locatives: a microanalysis of the acquisition of Estonian peal ‘on’ and peale ‘onto’. Seni avaldamata käsikiri.
- Vija, Maigi 2005**. Asesõnad ja isikuviiitamine lapsekeeles. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikool. Käsikiri Tartu Ülikooli eesti ja üldkeeleteaduse instituudis.
- Vija, Maigi 2007**. Pronoomenid lapsekeeles: mõnda MINA ja SINA omandamisest eesti laste näitel. Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat. Eesti Keele Sihtasutus, 373–385.
- Vija, Maigi, Renate Pajusalu 2009**. Pronouns in Estonian Child Language. *Ad verba liberorum: Linguistics & Pedagogy & Psychology*, 1(1), 23–31.

Õim, Haldur 1990. Kognitiivse lähenemise võimalusi keeleteaduses. Akadeemia 1990, nr. 9, 1818–1838.

ÕS 2013 = Eesti õigekeelsussõnaraamat ÕS 2013; <http://www.eki.ee/dict/qs/>. Vaadatud 03.04.2014.

The use of Estonian locative expressions among children aged 2 to 4.

Summary

The thesis consists of an introduction, three chapters, a conclusion and a summary. Chapter 1 presents the general theoretical background of the thesis and gives an overview of locative expressions in the Estonian language, adult language variation, first language acquisition, acquisition of locative expressions in other languages and a comparison of Estonian, English, and Korean locative expressions. Chapter 2 describes the research methodology and presents hypotheses regarding the use of locative expressions among children aged 2 to 4. Chapter 3 presents the results of an experiment and their analysis. The thesis ends with a general conclusion and a summary.

The present thesis focuses on the use of Estonian locative expressions among children aged 2 to 4, focussing on the exterior and interior locatives, and also variation between case and postpositions. This topic has not previously been studied in depth. This topic is very interesting, because Estonian locatives comprise a complex system – including variation between case and postpositions.

The present thesis uses the empirical method. First, a preliminary study was done with 20 adults. This was necessary to determine the ordinary use of Estonian locative expressions in order to compare it with the usage by children. This was followed by an experiment with 40 children. Both the adults and children were individually shown pictures and asked questions like “Where is the swan swimming?”. The experiments consisted of 21 questions which prompted the use of locative expressions.

Hypotheses about the use of locative expressions were formed after the pilot experiment with the adults, drawing on the results of the pilot experiment.

Firstly, it was predicted that variation in older children’s (3;6–4;5) usage of internal and external locative expressions would be similar to the adults' variation in usage.

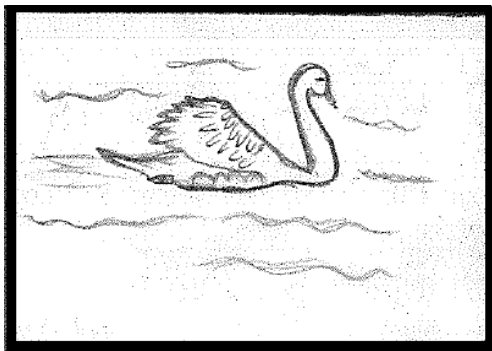
Secondly, it was predicted that variation in older children's usage of external locative expressions would be similar to the variation in adults' usage of external expressions.

Thirdly, it was predicted that variation in both younger (2;8–3;5) and older children's usage of internal locative expressions would be similar to the variation in adults' usage of internal expressions.

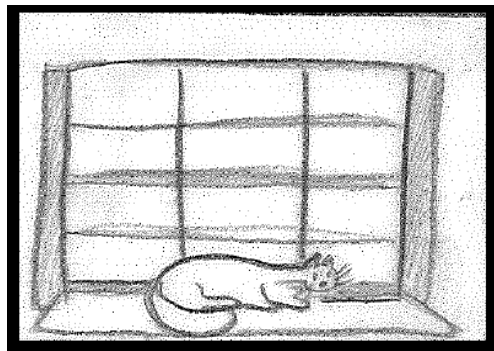
One result of the study was that the children's use of language differed from the adult use of language mostly in the less common semantic extensions of expressions – children have probably heard and used these expressions less than those using the “core meaning” of the expressions. The second result of the study was that in external locative expressions, children used postpositions almost exclusively, while adults used cases in nearly 40% of examples. With internal locative expressions, children used more cases (72%) than with the external expressions, as did adults. The study revealed that language usage by older children and language usage by younger children were not significantly different, but it appeared that older children analyzed novel situations more and answered semantically more accurately. The children showed strongest command of external locatives used in their core meaning, i.e. situations where one object is positioned on top of the other. Children's answers varied more in the same expressions which show most variation in the comparison between Estonian, English and Korean, and which are not as closely connected to the core meanings of the locative expressions. This shows the variability in both linguistic interpretation of the semantics of space and its acquisition.

Lisa. Katsepildid

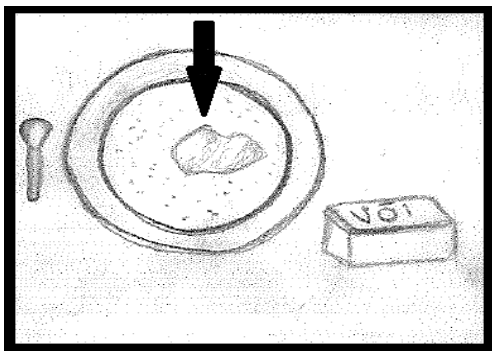
Täiskasvanute ja laste katses kasutati 21 sihtpilti. Pildinumbri järel on suunav küsimus, mis esitati katses koos pildiga. Töös viidatakse piltidele pildinumbri järgi. Katses kasutati internetist leitud pilte, mis siin on esitatud stiliseeritud (st visandatud) kujul.

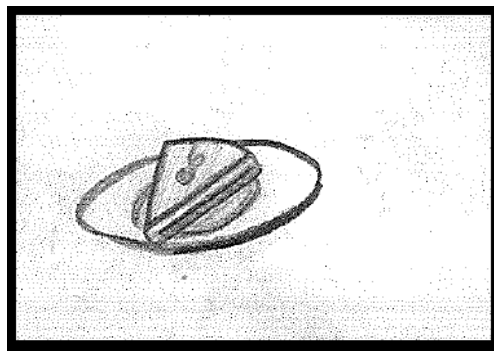
1. pilt. Kus luik ujub?

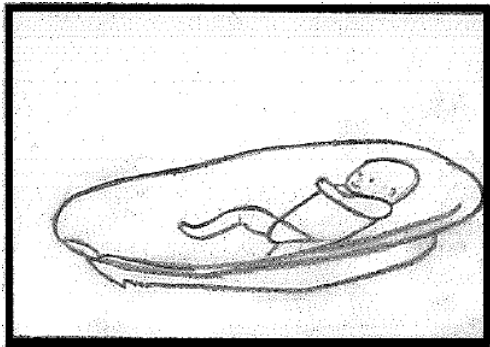
2. pilt. Kus kass on?

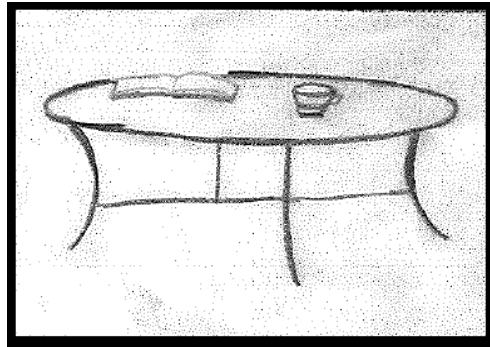
3. pilt. Kus või on?

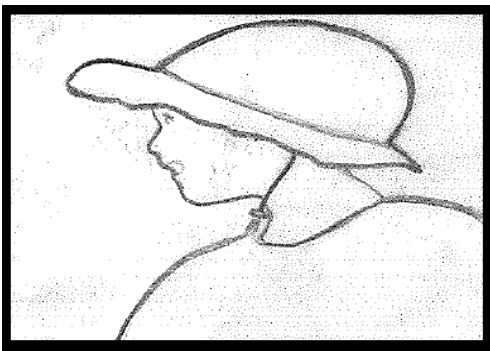
4. pilt. Kus torditükk on?

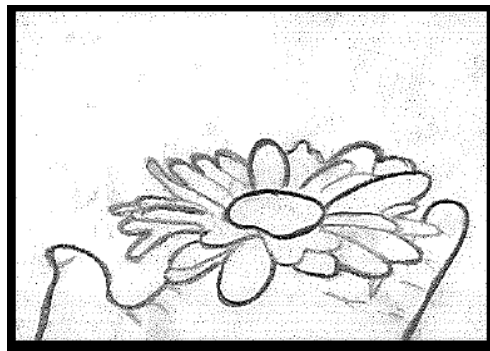
5. pilt. Kus tita on?

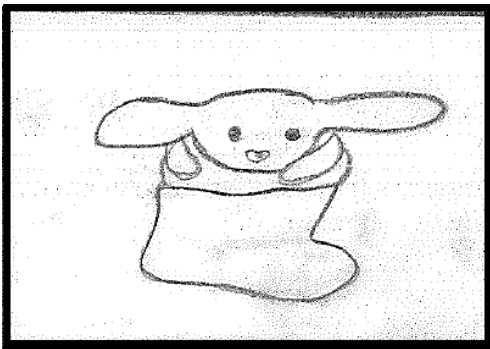
6. pilt. Kus tass on?

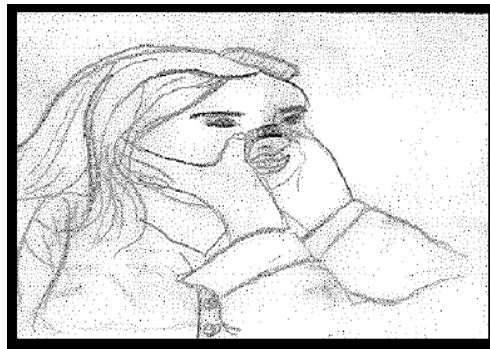
7. pilt. Kus müts on?

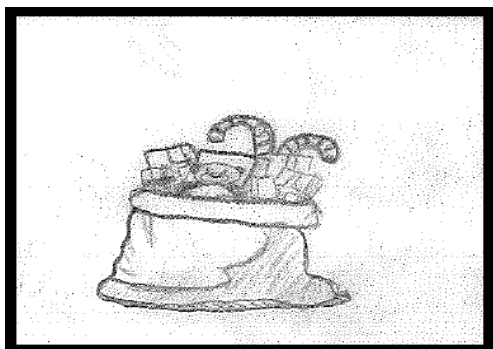
8. pilt. Kus lill on?

9. pilt. Kus mängukoer on?

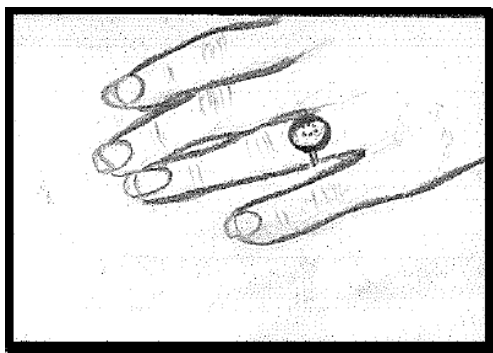
10. pilt. Mida arst teeb?

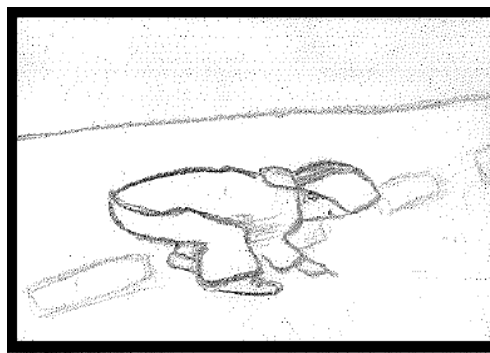
11. pilt. Kus kingitused on?

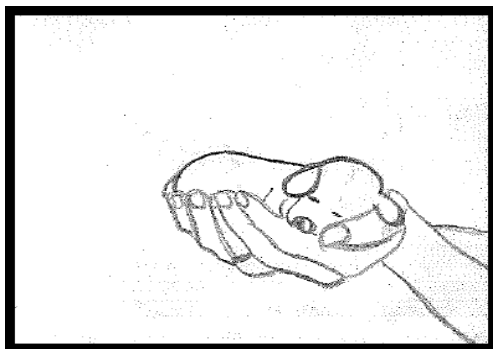
12. pilt. Kus tüdruk pikutab?

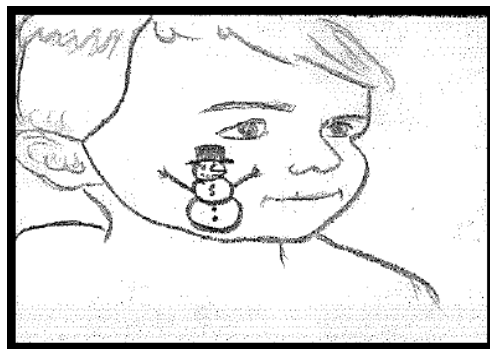
13. pilt. Kus sõrmus on?

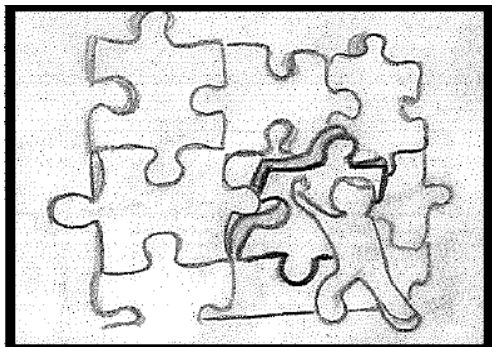
14. pilt. Mida poiss teeb?

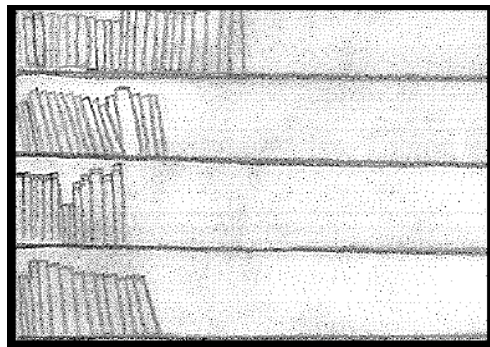
15. pilt. Kus kutsa tudub?

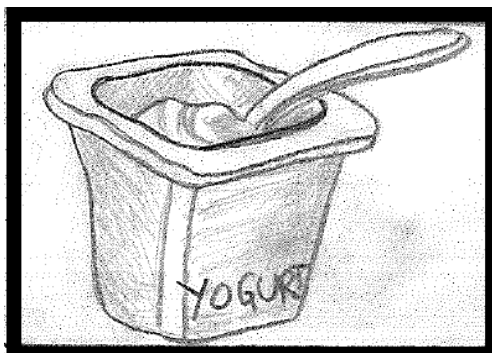
16. pilt. Kus näomaaling on?

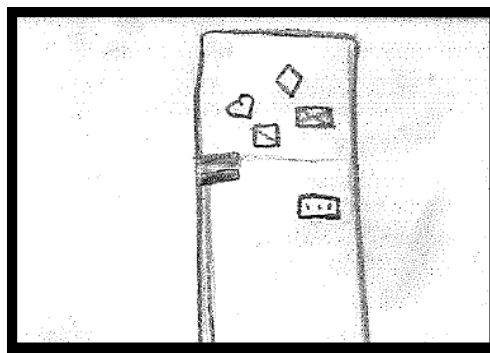
17. pilt. Mida mehike teeb?

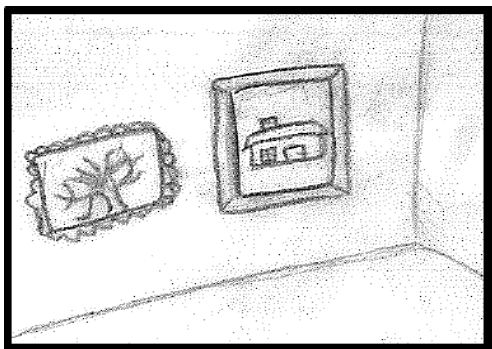
18. pilt. Kus raamatud on?

19. pilt. Kus lusikas on?

20. pilt. Kus magnetid on?

21. pilt. Kus pildid on?

Mina, Triin Tõnurist

sünnikuupäev: 30.06.1992

annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

„Kohaväljendite kasutamine 2–4aastaste laste seas“, mille juhendaja on Virve-Anneli Vihman

reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus 27.05.2014 (*kuupäev*)